

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Филологически факултет

Катедра „Английска филология“

Милена Ангелова Кацарска

ПАРАПОЗИЦИИ:

**ПРЕДГОВАРЯНЕТО НА ПРЕВОДНА АМЕРИКАНСКА ЛИТЕРАТУРА В
БЪЛГАРИЯ 1948-1998**

(Parapositions: Prefacing American Literature in Bulgarian Translation 1948-1998)

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“**

Област на висшето образование: 2. Хуманитарни науки;

Професионално направление: 2.1.Филология;

Докторска програма: Англоезична литература (Американска литература)

Пловдив, 2019

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширено заседание на катедра „Английска филология“ на Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив.

Настоящият дисертационен труд „Парапозиции: предговарянето на преводна американска литература в България 1948-1998“ (Parapositions: Prefacing American Literature in Bulgarian Translation 1948-1998) е с общ обем от 311 страници. От тях: увод, шест основни глави, заключение, три приложения, две библиографии на първоизточници и библиография на цитирана литература. Библиографията на предговорите/послесловите към американска литература на български език съдържа 399 единици. Библиографията на литературоведската американистика в България съдържа 165 единици. Цитираната литература (вторични източници) възлиза на 193, от които 10 интернет ресурса.

Публичната защита ще се проведе на 08.07.2019 г. от 15 часа в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Материалите по защитата са на разположение в катедра „Английска филология“.

УВОД

Този дисертационен труд избира концепцията „парапозиция“ за свой аналитичен гравитационен център и се съсредоточава върху *предговорите/послесловите като критически пространства или пространства с критически потенциал* във връзка с институционализираните академични пространства в даден контекст (България) за дадена времева рамка (1948 – 1998). Избраната времева рамка е свързана със съществена промяна в собствеността и организацията на средствата за книгопроизводство и разпространение. Самото заглавие оповестява две неща, които са от значение за текста на дисертацията. Първо, множественото число на концепцията „пара-позиция“. Второ, процесуалния характер на „prefacing“ (предговарянето), което по особен начин рамкира начинанието като *разгръщащ се процес и като практика, осъществяване от социални актьори, свързани с различно институционализирани пространства, също така актьори, които се опират на хабитуализирано поведение и споделени ценности*.

Отправната точка за изследването е оповестяването и отчитането на „пара“ позицията не толкова с оглед на стриктно спазване на прескрипциите на паратекстуалната теория в жанровете ѝ измерения или в изследванията на текстуалността, а по-скоро в посока на рефлексия върху значението и смисъла на „пара“ в посоката, предложена от Джоузеф Хилис Милър в есето му „The Critic as Host“ („Критикът като домакин“). Тази „пара“ позиция е обединяващата концепция в предложения текст, защото тя би могла да бъде дискутирана както на текстово ниво на определен предговор/послеслов към – да речем – един американски роман, публикуван на български език като книга в някакъв момент, но също така – което в голяма степен представлява интерес за мен – на нивата на производство и рецепция по каналите на индустриите и институциите, които ги материализират.

Прочитите на „пара“-позицията в този проект работят на няколко нива:

- паратекст (предговор/послеслов) към текст-като-книга на американски автор;
- паратекст на предговарящ дискурс, съотнесен към „текста“ на институционалната история на американистиката в приемния контекст на България;
- паратекст на предговарящ дискурс, съотнесен към „текста“ на американистиката в домашния контекст на САЩ;

- пара-позиционален подход и методи към изследвания материал (множество паратекстове, т.е. предговори/послеслови) – т.е. подходите и методите в този проект за дисертация оперират на границата на различни дисциплинарни полета;
- професионалната идентичност и глас на изследователя, който е образован и работи в различно институционализирани полета, включително и езикови такива.

Именно затова съм избрала и множественото число на концепцията в заглавието.

Целта на изследването е да даде предложения за възможните посоки, в които може да се мисли за конкретното натрупване на предговори/послеслови у нас по времето на социализма и поради тази причина в него надделява задаването на въпроси над даването на изчерпателни и/или категорични отговори. Въпреки това отговорите се търсят с оглед на специфичната цел, а именно: **да се анализира социалното значение на жанр, който се проявява в конкретни (множество отделни) текстове, публикувани в книги в един геополитически, културен и езиков контекст в рамките на исторически период, който се характеризира с определено политико-икономическо разположение.**

Първа глава представя повода (един слух) и мотивацията за избора на темата, които в много отношения са свързани с безпокойства относно миналото на един бивш социалистически контекст (било то България или бивша Чехословакия) и властовите отношения, които съществуват в нагласите, по които гледаме на контекстите „домакини“ и „приемници“ на – в този случай – американистиката и в частност на американската литература, както и на очевидните текстове, чрез които се изразява и конструира дисциплинарно знание. Склонността да се привилегирват институционализираните академични текстове, а не на предговорите/послесловите или пък на институционалните (катедри в университет, например) пространства за сметка на други такива – било то народните университети, пространството между кориците на книга, или в по-тесен смисъл между текста на американски автор и читателя в даден (друг) контекст, също така литературоведската американистика в един англофонски контекст да се възприема като доминираща над тази в неанглофонски такива и „притежаваща“ дисциплината.

Втора глава обговаря избраните подходи – поставени предимно в парадигмата на Cultural Studies по британски модел от 60-те години на XX век, които дефинират „културата“ *като терен на оспорване и борба за власт и работят със „смесени“ интердисциплинарни методи*, които наблягат на релации и взаимовръзки между изследваните обекти. Тази глава описва двата първоизточника, върху които се опира

дискусията – емпирично събрания материал в две библиографии, които дават представа (а) за „текста“ на академичната литературоведска американистика в България и (б) за „текста“ на предговарящия дискурс в диахронен план. И двете библиографии са „оригинални“ – направени специално за изследването, а едната от тях се представя тук за първи път. В тази глава се обяснява логиката на упражнението по идентифициране, събиране и систематизиране на единиците, заложи в двете библиографии, и се правят първи стъпки в макроанализа им. С оглед на академичния текст на литературоведската американистика анализът предлага (за първи път) разполагането ѝ около „три възела“ – американска драма, раса и Едгар Алан По, които биха могли продуктивно да обхванат местното ѝ „настаняване“ между различни институции и като трудно уловима в строго установени граници дисциплинарна област. Едно от тези ядра/възли, а именно „расата“, попада във фокуса на **Четвърта глава**. Предвид темата на изследването, тук по-голямо внимание е отделено на първичното представяне и макроанализа на библиографията на предговорите/послесловите към американска литература в превод на български език, която се контекстуализира с оглед на динамиката на преводните издания като цяло в последната част на главата. Анализът тук цели да генерира „продуктивни въпроси“ за продължаването на дискусията в този дисертационен труд и за бъдещи изследвания.

Във връзка с един от продуктивните въпроси, повдигнати във втората глава, **Трета глава** прави типологичен анализ на предговарящия дискурс към едно произведение на американска авторка в превод на български език (Хариет Бийчър Стоу с *Чичо Томовата колиба*), което позволява с дългия си житейски път подобно занимание през различни периоди. Анализът проследява типологичните черти според класификацията на Женет, включително двете функции – информативна и препоръчителна – и проявленията им в диахронен план в конкретни текстове, и завършва с предложение за термини, по които да мислим „идеологическите измерения“ на предговора/послеслова. Типологичният анализ идентифицира разнопосочните „разговори“, които предговорите и/или предговарящите авторитети водят в процеса на произвеждане на текстове, насочени към „широката читателска аудитория“, както и моментите на проявленията на „споделени структури на идеите“ (както и „структури на чувството“¹) през различни времеви и пространствени граници, както и през различни институционални пространства. В крайна сметка симптоматичното четене на тези текстове предлага нов

¹ По Реймънд Уилямс.

термин, по който да се мисли за идеологическите прояви в предговорите/послесловите, а именно *предговорът като „идеологически плътно място/терен“*².

Обсъждайки текстовите измерения на институционализираната американистика в България (с оглед на библиографията на академичните текстове), глава втора идентифицира три „възела“ с интересни количествени и качествени характеристики (американска драма, раса, Е. А. По) в историческото развитие на дисциплината в този контекст. Целта на **Четвърта глава** е да анализира социалното значение на „обговарянето на расата“ в ситуация на предговор или послеслов към американска литература в превод на български език, тъй като „призмата на расата“ е изключително натоварен със смисъл, оспорван и продуктивен терен в американистиката като призма, която предефинира дисциплината (в „домашния“ контекст на САЩ и в „приемни контексти“ в Европа от средата на 20. век насам), тя провокира измествания в парадигмата на конструирането на дисциплинарно културологично знание (от 70-те години насам) и генерира множество научни трудове. Тази глава отначало отчита дълготрайното присъствие на „чичо-томовия дискурс“ в говоренето за „раса“ в България, тя също така прави кратък преглед на езиковата и културната обвързаност на понятието като „раса“ и идентичностен етикет като „негър“ с контекста на САЩ в българския език и културно въображение. Въпреки изобилието от текстове, в които се обговаря „раса“, аз съм избрала два конкретни случая – предговора на Леда Милева към първата стихосбирка на Лангстън Хюз, публикувана в България, и текста на Николай Попов към първия сборник с негърска поезия, публикуван у нас. Тъй като те попадат в различни десетилетия, но са натоварени със задачата да представят за пръв път в книжен формат чернокож автор или исторически наратив на чернокожа поезия, тези текстове дават възможност да се коментират различни нива на политически, културологични и социални дискурси, свързани с чернокожата литература и негърската общност в САЩ. В третата си част главата показва развитието на дебата за „расата“ на фона на съревнованието за морално превъзходство между двата идеологически полюса по време на Студената война и степента, в която българският контекст го отразява като част от Съветския блок. Макар и доста обемна, тази глава е завършена единствено и само с оглед на това, че е стъпка в по-големия аргумент на текста. Иначе съдържанието на микроанализа на двата текста на различните институционализирани дискурси за

² Заимствано и модифицирано от етнографията, по-точно класическото есе на Клифърд Гиърц „Плътно описание“.

„расата“ повдига много въпроси, които настоящият текст не обсъжда – не на последно място въпроси, свързани с битуването на концепцията „раса“ в различни научни области в България, с оглед на антропологичното разбиране за „раса“ като важен елемент в конструирането на националната идентичност тук или пък във връзка с това как говоренето за „раса“ с оглед на САЩ влияе (или не) на начина, по който се конструира разбирането за „раса“ тук във връзка с други контексти.

Целта на **Пета глава** е да постави „въпроси на литературната история“ – първо, в какъв смисъл предговарящият дискурс се контекстуализира в институционални рамки от различно естество; второ, дали и как определени предговори/послеслови (например към сборници с американска проза и поезия) се позовават на литературната историография. В каква степен тогава една литературна история (изявена чрез предговарящ дискурс) е свързана с теоретичните рамки, които се прилагат в разполагането на текстове в пресечната точка между история и литература в най-общ план и що се отнася до институционализираното историографиране на американска литература. И по-нататък, какви конкретни проявления/връзки могат да се проектират между подобен текст (т.е. предговор към сборник) и местните литературни истории в институционален академичен контекст? В тази глава взимам „на заем“ метод от етнографията, а именно „плътното описание“ според Клифърд Гиърц, за да анализирам първите местни опити за представяне на американска литература с оглед на исторически континуум, а именно предговора на Богомил Райнов „Американците за Америка“ (1951), както и самото съдържание на сборника. Този лиминален момент е обговорен и през екстериорните препратки, налични в *American literature* (1953), в превод на български (1961) на Виктор Шаренков. Това ми дава възможност да видя първия сборник на американска литература в България като начинание, което изпълва вакуума, създаден при смяната на режима, да проведе своего рода „книжни археологически разкопки“, в които се виждат мрежите на влияние и комуникация през граници. Другите два момента в тази глава са свързани със социалните отражения на културата на 60-те в послеслова на Жана Молхова към сборника *Съвременни американски разкази* от 1969 г. и с „подмените“, които прозират в авторската редакция на предговора на Леда Милева в двата му варианта с 40-годишно отстояние във времето.

Шеста глава продължава темата за мрежите и засилва екстериорната ориентация на текста като се връща хронологически в „преддверието“ на литературоведската американистика в България. Тя е в известен смисъл „шпионската глава“ и повод за

изследователско задоволство. Сериозно погледнато обаче, тази глава за пореден път заема и обсъжда „пара“-позицията, но във връзка с един биографичен текст и текстовете на местната историография на американистиката. В нея обектът на изследване е една личност – с нейния житейски и професионален път (документирана дейност и текстове), която метафорично би могла да бъде мислена като „предговор“ към текста на славистиката в САЩ и текста на американистиката в България. Тази глава представя за първи път открити документи (писма), които позиционират една личност в сложна мрежа от отношения, свързани с историческото очертаване на американистиката като проект на и във връзка със Студената война.

Заклучението предлага една в известен смисъл абстрактна „визия за структурен порядък“ в посоките, по които се случва „разчупването“ или „динамизирането“ на рамки в дискусиата, предложена в основния текст, която отчита както *флуидността*, така и *екранността* на алогографските паратекстове.

ПЪРВА ГЛАВА

Предговор към предговорите и послесловите – между един слух и един книжен факт

Един слух и един книжен факт

Отправната точка за настоящия труд е породена от собствената ми професионална позиция на американист и от интереса ми към историографията на дисциплинарните области в англицистиката и тяхното институционализиране. Именно в качеството си на „начинаещ американист“ в края на 90-те години дочух слуха, дал повод за заниманията ми с паратекст напоследък – или по-точно с определен вид паратекст в лицето на жанра предговори и послеслови и, още по-точно, алогографски такива. Най-общо казано, през последните двайсетина години сред колегите от „английските катедри“ в страната се върти една история. Накратко, в нея става дума за създаването на Българската асоциация по американистика през 1990 г. като едно от трите съществуващи тогава Българо-американски сдружения, споменати от Наталия Клисурска³ в главата „Още един прозорец към света“ в сборника *As Others Read Us: International Perspectives on American Literature*. Ed. Huck Gutman. The University of Massachusetts Press, 1991, 34 – 48.

³ Klissurska, Natalia. One More Window to the World: American Literature in Bulgaria. *As Others Read Us: International Perspectives on American Literature*. Ed. Huck Gutman. The University of Massachusetts Press, 1991, 34 – 48.

International Perspectives on American Literature, под редакцията на Huck Gutman. Учредяването на тази асоциация е последвано почти веднага от кандидатстване за прием в Европейската асоциация на американистите – кандидатстване, което не се увенчава с успех. Според слуховете, основанията за провалената кандидатура са били „резерви“ относно членския състав на асоциацията в България, както се твърди неприемливо характеризирани като „група преводачи“, „с почти несъществуващи академични CV-та, в които има единствено преводни книги и куп предговори/послеслови към тях“, и на които „им липсва портфолио от сериозни научни изследвания в областта на американистиката“. В неформалните разговори, в които тези основания се споменаваха, те бяха приписвани на членове на борда на Европейската асоциация или на установени американисти в Европа, случили се по време на официални и неофициални срещи. В тези частно споделени „случки“ се долавяха различни емоции – от примирено приемане на факта, през лека ирония към амбициите и ентузиазма на „предшествениците ни“ (едно предишно поколение в американистиката в страната), до предизвикателно, не без известна доза ретроспективна гордост или компенсация, отношение или откровено възприемане на една „подривна“ позиция към историята (едновременно с малка и голяма буква).

Първият брой на *European Journal of American Studies* от 2006 година по думите на тогавашния президент на асоциацията, Марк Шенетие, документирани в предговора на списанието, „събира поредица от есета, които представят състоянието на американистиката и проблемите, пред които е изправена в различни европейски страни“⁴. Броят е озаглавен „Американистиката в Европа“. В него в есето, посветено на Чехия и Словакия, Йозеф Яржаб коментира, че през 90-те години съществува „една необходимост, породена от известна доза гордост, да се обобщят резултатите, постигнати от групи хора и отделни личности, които в продължение на дълги години са се съпротивлявали срещу приемането на тоталното си откъсване от света отвъд „желязната завеса“, от света, който е имал повече късмет“. Не е изненадващо, че сред жестовете и инициативите има един пряко свързан с предговорите. По думите на Яржаб

Мартин Хилски и Ян Зеленка⁵, в качеството си на редактори, решиха да съберат в един том предговори и послеслови, придружаващи преводните издания на американска литература (проза) от няколко десетилетия, писани от повече от дузина различни автори и по този начин да

⁴ Chénétier, Marc. Introduction. *European Journal of American Studies*, EJAS 2006, Jan. 02, 2006. Jan. 10, 2011. <<http://ejas.revues.org/document528.html>>.

⁵ Martin Hilský, Jan Zelenka.

предоставят един вид заместител на несъществуващата до този момент и изключително необходима чешка или словашка история на американския роман и разказ.⁶

Книжният факт, за който Яржаб говори, е сборникът *От По до пост-модернизма*⁷ от 1993 г. под редакцията на Мартин Хилски, професор по англицистика в Карловия университет в Прага, и Ян Зеленка, дипломант на Колежа Ролинс⁸ и редактор в издателство „Одеон“ – основният издател на американска литература в превод през 80-те години в тогавашна Чехословакия. Мисля, че този акт говори сам по себе си не само в конкретния контекст, но и с оглед на онзи слух в нашия случай. Действието, за което става дума, изглежда притежава някаква еманципаторска стойност, въплътено от буквалното и символичното „еманципиране“ на паратекстовете от обичайната им подчинена позиция като медиатор и рамка на определено произведение или автор и събирателното им представяне като книжно издание на история на американската литература (проза в случая) в определен геополитически културен контекст, който в онзи момент (90-те) се поставя на картата на професионалния европейски контекст на американистиката и се стреми да бъде признат.

Думите на Яржаб⁹, цитирани по-горе, очевидно придават значение на този сборник, което подтиква към един поглед отблизо както на съдържанието, така и на процедурите по рамкирането му. Изданието възлиза на 516 страници, с именован индекс, и съдържа 63 авторски текста, чийто предишен предговарящ статут е видим в цитираното заглавие на съответната книга и американски автор, с което всеки текст започва, и годината на публикуване на чешкия превод (но не годината на написване на текста). В началото има поместена и неозаглавена „бележка от редакторите“, текст озаглавен „Místo uvodu“¹⁰, а в края – озаглавена „Бележка от редакторите“¹¹. Тези шестдесет и три текста, представени като отделни глави, обсъждат произведения на петдесет и осем американски автори¹², като Мелвил, Хемингуей, Стайнбек, Сароян и

⁶ Jařab, Joseph. American Studies in the Czech Republic and Slovakia. *American Studies in Europe*. Issue 1, 2006, 69. Jan. 10, 2011. <<http://ejas.revues.org/518>>.

⁷ Hilský, Martin, and Jan Zelenka, eds. *Od Poea k postmodernismu. Proměny americké prózy*. Praha: Odeon, N&H, 1993.

⁸ Като студент Зеленка е „награден“ с едногодишно безплатно обучение в Ролинс (САЩ) през 1968 г. и се дипломира през 1969 г.

⁹ Професор по литература и литературна теория, чешки изследовател на американска литература със значителна репутация и политическо присъствие в управленски структури след 1989 г.; президент на Университета в Оломоуц (1990 – 1997) и пр.

¹⁰ Вместо предговор, с. 5 – 6.

¹¹ Стр. 508.

¹² По реда на редакторската подредба в изданието това са: E. A. Poe, H. D. Thoreau, N. Hawthorne, Herman Melville, M. Twain, Ambrose Bierce, Henry James, Jack London, Stephen Crane, Ring Lardner, Sinclair Lewis, Sherwood Anderson, Gertrude Stein, James Thurber, Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, Nathaniel West,

Филип Рот са представени с по два текста всеки. Съдържанието на тези текстове е интересно само по себе си, но не е предмет на настоящия коментар. С оглед на размислите за момента е достатъчно да се каже следното: текстовете са бивши предговори или послеслови, но това тяхно качество не е поставено на преден план и подредбата им в сборника (а) предпоставя американски писатели, както и техни произведения в чешки преводни издания, и (б) следва логика, в която се долавя напрежение и която се опитва да „примири“ различни импулси, комбинирайки съображения за хронологията на житейската траектория на писателите, аспекти на периодизация и тематизация с оглед на литературна историография, както и съображения за литературна стойност и значимост в историческия процес на въпросните писатели и техните произведения. Индикация за тези напрежения дава още началната префаториална бележка на редакторите:

61 от текстовете в настоящото издание са били публикувани (излизането на останалите два предстои) от издателска къща „Одеон“ като предговори или послеслови към чешки преводи на американска проза в периода между 1958 и 1991 г. Есето за Стивън Крейн е от 1958 г., 8 текста са публикувани през 1960-те, останалите 54 са от по-късно време. Без да искат да я заместват, тези есета начертават историята на американската проза от Едгар Алън По през Натаниъл Хоторн и Хърман Мелвил към Марк Твен и Джек Лондон, и по-нататък, към 20 век, до Синклер Луис, до великите Франсис Скот Фицджералд, Ърнест Хемингуей и Уилям Фокнър, чак до съзвездието от славни имена в следвоенната литература, като се започне от Норман Мейлър, Джоузеф Хелър, Сол Белоу, Джон Ъпдайк и Филип Рот, след които идват Джек Керуак, Кен Киси, Уилям Стайрън, Кърт Вонегът и така нататък.¹³

И по-нататък, „гаранция, че сбирката от есета не буди само вниманието на специалисти и учени, но става желано четиво за всички любители на американска литература, са авторите им – Martin Hilský, Josef Jařab, Radolav Nenadál, Antonín Přidal, Josef Škvorecký и Jan Zábřana“¹⁴. От перспективата на настоящия коментар, който дърпа към контекстуализация, това, което представлява интерес, са именно редакторските паратекстове, в които по същество става дума за системно и систематично пренебрегване или изличаване на контекстуални нюанси. Спорадичното упоменаване

William Faulkner, Thomas Wolfe, John Steinbeck, Erskine Caldwell, William Saroyan, Leo Rosten, Horace McCoy, Thornton Wilder, Robert Penn Warren, Eudora Welty, Flannery O'Connor, Truman Capote, Jack Kerouac, Ken Kesey, Richard Brautigan, John Kennedy Toole, Robert Stone, Joseph Heller, William Styron, Saul Bellow, John Updike, Philip Roth, E. L. Doctorow, Gore Vidal, Isaak Bashevis Singer, Vladimir Nabokov, Norman Mailer, Woody Allen, Kurt Vonnegut, Jr., John Irving, John Cheever, Ira Levin, Dashiel Hammett, Raymond Chandler, Ed McBain, Patricia Highsmith, Ralph Ellison, James Baldwin, Toni Morrison, Louise Erdrich, and Raymond Carver.

¹³Hilský, Martin, and Jan Zelenka, eds. *Od Poea k postmodernismu*. Praha: Odeon, H&H, 1993, 2. Цитатите от чешки са преведени с помощта на Ралица Стайкова.

¹⁴ Ibid.

на конкретни дати на написване на определен алографски паратекст като посоченият по-горе е изключение и в крайна сметка *не* се свежда до активно ангажиране с историческия момент, в който един текст е създаден и рамкиран. „Бележката на редакторите“ в края настоява, че „всички текстове в сборника са публикувани в оригиналния си вид“ (508), че само някои от авторите „сами са направили малки *стилистични*¹⁵ корекции или съкращения“ (ibid.) и че редакторската намеса около 1993 г. е била единствено дотолкова, доколкото редакторите „са се стремили да избегнат повторения на неща, споменати в предишни есета“ (ibid.) (т.е. биографични данни); че текстът за Синклер Луис е „като комбинация между три независими послеслова¹⁶“ (ibid.) и така нататък. Иначе казано, наред с непосредствената дислокация на определен паратекст от изданието, в което е бил поместен, се появяват редица други дислокации. От една страна, текстовете се преработват и пре-представят в посока, която ги *отдалечава* от типологията на жанра (алографски предговори/послеслови), а от друга, те се преконфигурират наново *като* литературно-историографска книга в определен момент за чешко/словашкия контекст – момент, който събирателно капитализира върху един предходен период с различна политическа, идеологическа и икономическа разположеност, и все пак *маневрира*, за да се *отдалечи* от същия този период що се отнася до термините му на производство, циркулация и рецепция. Подходът би могъл да се окачестви по-скоро като „текстови“, а не „контекстуален“ или контекстуализиращ с оглед на това *като какви са представени* „единиците“ в сборника и *в какво качество е представена* тяхната колективна съвкупност.

В жанрово отношение единиците в сборника многократно и настойчиво са определяни като „литературнокритически есета“ с абсолютни качества, тези качества са производни на абсолютната стойност на авторите им (университетски преподаватели и интелектуалци), които пък от своя страна идват от абсолютно стойностното занимание да са ангажирани с абсолютната стойност „американска литература“. Изглежда по времето на издаването на сборника (1993), в критическата (да, и идеологическа) конфузия на 1990-те наситени с *безпокойства* от всякакъв характер, стабилността е потърсена (и намерена) в единствената възможна такава – абсолютната

¹⁵ Курсивът е мой.

¹⁶ Подобно на есето върху Уилям Стайрън, докато есето за Вонегът към *Закуска за шампиони* е „обогатено с коментар за *Механично пиано*“ (508).

стойност на автор и/или произведение на или от стойностната американска литература.

Съдържанието на „Вместо предговор“¹⁷ дава множество примери в тази посока:

[...] Единственият критерий за включване или не на есета в сборника е тяхната познавателна и литературна стойност и литературни качества. Не сме се колебали да включим две есета за един автор, ако дават различни и интересни гледни точки. Но не сме включили такива, които не са отговаряли на есеистичната насоченост на книгата. [...] Книгата говори не само за промените в литературата, но и в самото общество и литературен климат на Америка. Даваме си сметка за разнородността, която идва от тази композиция. Есетата са писани от различни автори, с различна чувствителност, стил, гледна точка, а и още повече всеки е писал своето есе при различни житейски обстоятелства. Единствено причината за писането е била една и съща – любовта към американската литература и желанието за нея да бъде казано нещо смислено и интересно. Всеки, разбира се, говори от свое име и така, както може. Но в тази многогласовост видимо зазвучава един общ тон, който може да назовем с музикалния термин *con amore*. Представяме си тази книга като кръгла маса, на която заедно са седнали писатели, преводачи, редактори и университетски американисти, за да водят разговор за американска литература. Благодарим на вас, които приехте поканата да седнете на тази маса и благодарим на всички, които тепърва ще седнат на нея.

От публикуването си насетне тази сборник с „есета“ представлява колективно-конструираната чешка/словашка история на американската литература¹⁸ от 90-те години, без да се отчитат както контекстуалните нюанси на момента и процеса на създаването му, така и на моментите, процедурите и контекстуалните рамки на създаването на отделните текстове (предговори/послеслови към конкретни издания, публикувани в период от близо 40 години), заложи в него. Наред с това цитираните откъси, както и цялостният текст на Хилски и Зеленка, предполагат определена посока в начинанието, довело до издаването на сборника през 1993 г. и *посоката е към „обекта“ американска литература и американска литературна историография и в голяма степен в посока на отдалечаване* от непосредственото минало на местната интелектуална среда на (бивша) Чехословакия. Изглежда, че в историческия момент, в който се материализира този книжен факт, съществува достатъчна за отправянето на критически поглед дистанция в едната посока за сметка на другата посока, която е в непосредственото настояще на въпросния контекст.

От позицията на повече от две десетилетия по-късно и с оглед на завършено библиографско проучване¹⁹ на съществуващите предговори и послеслови към американска литература в превод на български език за един доста дълъг период – от 1858 до 2010 година – ми се струва удачно да не пропускаме възможността да отчетем

¹⁷ Стр. 5 - 6.

¹⁸ Сборникът се включва и понастоящем в библиографиите на университетски курсове по „История на американската литература“ както в Чехия, така и в Словакия.

¹⁹ Кацарска, Милена. *От Азимов до Ърдрич // От Абаджиева до Юруков. Възходяща хронологична библиография на предговори/послеслови към американска литература в превод на български език 1858-2010*. Пловдив: Script, 2014.

именно тези аспекти, които ми се виждат „подминати“ или поне не-експлицирани в горния случай.

Измеренията на „пара“ позицията

Съсредоточаването върху *предговорите/послесловите като критически пространства или такива с критически потенциал* във връзка с институционализираните академични пространства в даден контекст започва с оповестяването и отчитането на „пара“ позицията не толкова с оглед на стриктно спазване на прескрипциите на паратекстуалната теория в жанровите ѝ измерения или в изследванията на текстуалността, а по-скоро в посока на рефлексия върху значението и смисъла на „пара“ в посоката, предложена от Джоузеф Хилис Милър²⁰ в есето му „The Critic as Host“ (Критикът като домакин), а именно:

Para е представка-антитеза, която указва едновременно близост и дистанция, прилика и различие, интериорност и екстериорност... (и сочи към) нещо, което е разположено едновременно от тази и от онази страна на една граница, на праг или на периферия, със статут на равнопоставеност и все пак вторично, помощно, подчинено, също като гост пред лицето на домакин, съотнесено като роб към неговия господар. Нещо, което се намира в „пара“ (позиция) или е „пара“, е не само едновременно от двете страни на границата, която разделя екстериора от интериора – то също така е самата граница, екранът, който създава пропускливата мембрана между „вътрешното“ и „външното“. То операционализира тяхното обръкване, като пуска външното да влезе вътре и вътрешното да излезе навън, то едновременно ги разделя и обединява.²¹

Тази „пара“ позиция би могла да бъде дискутирана както на текстово ниво на определен предговор/послеслов към – да речем – един американски роман, публикуван на български език като книга в някакъв момент, но също така – което в голяма степен представлява интерес в този труд – на нивата на производство и рецепция по каналите на индустриите и институциите, които ги материализират.

Второ, с оглед на фокуса в настоящия текст върху предговора/послеслова и предвид гореизложените съображения, това предполага съсредоточаване върху предтекста към написаното, което следва, върху това, което „наглася“ читателя да срещне текста, който ѝ е представен. С други думи, предложеното упражнение включва размисъл върху това, което *медира между света на читателя и този на текста като*

²⁰ J. Hillis Miller.

²¹ Miller, J. Hillis. *The Critic as Host. Deconstruction and Criticism*. Ed. Harold Bloom. London and Henley: Routledge and Kegan Paul, 1979, 219.

експлицира намерение. Частният случай тук – предговори към американска литература на български – дава ясна индикация, че *намерението е на някой друг.* Тъй като предпоставеният читател рядко е действителният читател, това, което предговорът предлага, е медиация между собственото си време, място и контекст и текста, който следва. Следователно става дума не само за някой друг, но и за *другаде* – пространствено и времево, най-общо казано – което участва в медиацията и същевременно актуализира рамките за отчитане и сверяване на текста, който следва, текст, който в нашия случай се появява в превод. Дори оставени „само“ на това ниво, импликациите за медиацията и рамкирането предполагат комплексност, която си струва системно и систематично изследване и която отчита времеви и пространствени приплъзвания между множество и многофасетни светове.

Трето, в упражнението по съставянето на тази библиография, както и осмислянето ѝ сега вече като факт, става дума за още една, следваща стъпка на отместване на паратекста от конкретния текст (в тесен смисъл, на определен американски автор или към негово определено произведение). И по-точно за поглед върху *континуум от предговори/послеслови*, произведени през различни десетилетия и в различни икономически и идеологически разположения. Именно тогава ми се струва, че може да ги обсъждаме по-комплексно с оглед на тяхната „пара“ позиция като дисциплинарен ресурс по отношение на институционалните академични пространства в определен контекст. Ще дам два-три примера в тази посока. От педагогическа гледна точка, дотолкова, доколкото те не само съществуват, но и циркулират и се употребяват, предговорите и послесловите към американска литература в превод на български език могат да бъдат мислени като „пара“ университетски учебници (особено в социалистическия период); отчитането на авторството на този тип алографски паратекст предлага една по-широка от стриктно университетската академична общност „коHORTа“ от действащи лица, които критически се ангажират в даден исторически момент с обсъждането на „американски работи/неща“ (писатели, произведения, социо-културни явления и прочее) и които съответно са „пара“ учени в областта на американската литература. И още, в известен смисъл тези „пара“ учени – преводачи, редактори, журналисти, културни съветници и др. в качеството си на автори на предговори/послеслови – участват в произвеждането на особен вид литературна историография (може би „пара“ такава) със сложна контекстуална инфлексия. Въпросът тогава е какви термини биха могли да се предложат за улавянето на тази инфлексия и какви релации биха били екранирани при един такъв поглед. Подобен тип

размишления потенциално биха могли да провокират отчитане на флуидността и да подкопаят установени и често твърдо прилагани рамки и с оглед на дисциплинарната историография, особено що се отнася до американистиката в нашия конкретен случай (България) и особено що се отнася до периода на „соца“, предвид количественото натрупване на емпиричен материал именно в тези времеви рамки. Това, което следва оттук нататък, се опитва да улови динамиката между количество и качество, текст и контекст, общо и частно и т.н. в момента, в който жестът на Хилски и Зеленка от гореспоменатия книжен факт, символично взет назаем, е приложен в един друг контекст и материализиран като друг книжен факт.

В заключение, нахвърляните размисли дотук дължат нещо като вдъхновение и на други книги, събрали предговори в себе си (не само на сборника *От По до пост-модернизма* под редакторството на Хилски и Зеленка). Материалната реконфигурация на предговора/послеслова, предложена тук, следва логика, близка до тази на Съорен Киркегор, който се появява като своя двойник Николаус Нотабене и публикува през 1844 г., в същия ден – 17 юни, двойника на книгата си *The Concept of Anxiety (Концепцията безпокойство)* в лицето на *Предговори* – сборник с предговори (към несъществуващи книги) като книга (*Prefaces. Light Reading for People in Various Estates According to Time and Opportunity*, 1844). В по-ново време тя има нещо общо и с оповестеното намерение от страна на Алисдър Грей²² да предприеме „поход“, за да съживи четири удоволствия – сред тях удоволствието от историята – чрез публикуването през 2000 г. на „Книгата на предговорите“ (*The Book of Prefaces*) като пърформънс на „кратката история на грамотната мисъл чрез думите на велики писатели от четири нации от 7. до 20. век“²³. Сред пърформативните качества, които тези два книжни факта споделят – и които са разделени от сто и петдесет години – безспорно има и такива, които ги отличават заради противоположните им гравитации. Това, което настоящето есе предлага, е една позиция, разположена между дефинитивната убеденост на Грей, който капитализира върху „(велики) писатели“ и „(четири) нации“, съживявайки настойчиво „удоволствието от историята“, и пропозиционалното любопитство и усъмняване на Киркегор, където се тестват границите на „автор“, „жанр“ (в този случай едновременно на предговор и книга), „култура“, „статут“, „истина“ и т.н.. Казано иначе, една поредица от прагове или вестибюли, ако си

²² Gray, Alasdair. *The Anthology of Prefaces. The Review of Contemporary Fiction* 15.2 (1995): 116-38.

²³ Gray, Alasdair. *The Book of Prefaces*. London and New York: Bloomsbury, 2000, анонс на задна корица.

припомним дефиницията на Борхес за предговора, в лицето на българските предговори към американска литература в превод погледнати *en masse* биха могли да придобият очертанията на „пролози към възможното“.

ВТОРА ГЛАВА

Подходи и методи – между две библиографии

Подходи и методи

Така, както бе артикулирана целта на изследването, става ясно, че тя употребява редица ключови думи (*keywords*)²⁴ и съответно предполага *мрежа от релации*, които поставят труда в полето на културознанието (Cultural Studies), вместо в строго литературните изследвания от филологически порядък²⁵ или строго в социология или история, колкото и да са флуидни понастоящем дисциплинарните граници, както и тяхното позоваване на предпочитани аналитични и методологически рамки. Това твърдение се обосновава с историческото съзнание за развитието на Culture studies (CS) като проект в контекста на Великобритания от края на 50-те и през 60-те години и учени като Хогарт, Уилямс и Хол (Richard Hogarth, Raymond Williams, Stuart Hall). Този интердисциплинарен проект развива редица подходи към изучаването/изследването на „културни текстове“, които, колкото и да са разнообразни, често имат отношение към и обръщат внимание на политически, идеологически, социални и исторически фактори и по-специално на отношението между култура и власт²⁶. Това изследване обаче не се насочва към обичайните жанрове, които традиционно се свързват с този проект (вестници и списания, популярна музика, филми и пр.) във фокуса си върху места на властови борби, защото културата се дефинира политически от CS като „терен на конфликт и оспорване и непрекъсната борба за значение/смисъл“ (Storey 1998: 2). Повече от 50 години по-късно CS на свой ред са повлияли върху други дисциплини, не на последно място на литературните науки, както се изразява Chris Weedon,

²⁴ Като препратка към Williams *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (1981/1976), както и по-съвременното им ревизиране в Bennet, Grossberg, and Morris's (eds.) *New Keywords* (2005).

²⁵ По смисъла на филологическата конвергенция по четири направления: фиксиране на текста; предпоставени концепции за произход и генезис; стремеж към единство; институционални основания, вж. Gupta *Philology and Global English Studies. Retracings* (2015, Part 1, Chapter 1 “The four nodes of convergence in philological knowledge”, 9 – 40).

²⁶ За контекста на Великобритания виж Graeme Turner, *British Cultural Studies: An Introduction*, 2nd ed. London: Routledge, 1996 и Anthony Easthope, *Literary into Cultural Studies*, London: Routledge, 1991.

„окуражавайки един по-инклузивен подход към широк спектър от изучавани текстове и по-голямо внимание към теорията, контекста и институциите, които съставляват литературното дискурсивно поле“ (2007: 155).

Настоящото изследване се съсредоточава върху един **жанр** – този на предговора/послеслова – чието *присъствие* е „регистрирано“ от литературознанието по най-различни начини и често с оглед на неговата *парадоксална* природа да *артикулира*, (*пре*)*потвърждава* или *дизартикулира* граници на много нива. Тази работа не се впуска в метатеоретични дебати относно жанра, а го приема за даденост. Както Totosy de Zepetenek обяснява в своя труд *The Social Dimensions of Fiction: On the Rhetoric and Function of Prefacing Novels in the Nineteenth-Century Canadas* (1993), позовавайки се на Adena Rosmarin и нейната теза, застъпена в *The Power of Genre* (1985), „когато дефинираме жанра като прагматичен, а не естествен, като дефиниран, а не открит/намерен, използван, а не описан, може да имаме точно толкова жанрове, колкото са ни нужни, жанрове, чиято концептуална форма е определена от тази нужда“ (Rosmarin 1985: 25, в Totosy de Zepetenek 1993: 10). Подобно твърдение се основава също така на изобилието от научни трудове и изследвания, които оперират с презумцията за жанровата определеност на предговорите/послесловите. Освен двата основни текста, които информират заниманията ми, а именно Дерида с „Outwork, prefacing“ в *Dissemination* (1981/1972: 3 – 59) и *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (1997/1987) на Женет, предговорите са обект на жанрови дискусии в Mitterand (1975), Träger (1972), в Totosy de Zepetenek (1993), Heyden (1986), наред с други. Важно за настоящото изследване е, че *самият жанр на предговора се мисли като „терен на оспорване и борба“ по отношение на смисъла* – най-вече у Дерида – в голяма степен точно така, както „културата“ се дефинира в парадигмата на CS, описана по-горе. С други думи, който и да зададе въпроса „какво правят/вършат предговорите?“ – въпрос, зададен и от Дерида, и от Женет²⁷ – и след това се впусне в предлагане на хипотези, очертаване на типологии, подреждане на таксономии, задаване на следващи въпроси и пр. влиза в разгръщаща се дискусия, която несъмнено е политическа, макар и да тества граници и да оспорва властови отношения в различни посоки. В това отношение изследването ми се опира на някои от априори поставените въпроси от Дерида (1981: 8), но за формалните характеристики разчита на типологията на Женет. Общ в двете дискусии върху жанра е фактът, че те се опират върху конкретни „**текстове**“, които

²⁷ Дерида (1981: 8) и Женет с препратка към Дерида (1997: 196).

„въплъщават“ жанровата абстракция или я илюстрират, или на практика тестват хипотезите. В това отношение настоящото изследване *гледа на жанра като на изразен през и въплътен в текстове*, които са идентифицирани, събрани, описани и подредени според известни принципи на организация за целта на тази разработка. Преди това, обаче, същите тези текстове са били написани и прочетени. Също така те са били поръчани, редактирани, публикувани, разпространени и т.н. в приплъзващи се времеви и пространствени параметри. Репертоарът от глаголи, който употребявам, вече предполага определена насока в моето разбиране за „текстове“. Без да игнорирам напълно техните абстрактни измерения, аргументът, който се разгръща оттук насетне, клони към отчитане на материалните измерения на текстовете.

Изследването възприема **диахронен подход** с *ясно изразено желание за историзиране* и същевременно подход, който разчита на *библиографски метод за събиране на данни*, който предполага не само **емпиризм**, но и определена динамика по отношение на „история“ (и какво правят историците) и „библиография“ (и какво правят библиографите). В увода на Антъни Графтън към книгата *The Footnote: A Curious History* четем:

Щом историкът започне да пише с бележки под линия, историческият наратив разказва една различимо модерна, двойна история. Традиционните политически историци в древността и през Ренесанса пишат в рамките на една риторическа традиция, така, както държавници или генерали се обръщат към съвременниците си. Историите, които те произвеждат, отразяват по-силен интерес към добродетелта и порока, отколкото към източници и дати. Техните творби заявяват универсална валидност; те елегантно описват примери за добро и зло, благоприлични и неблагоприлични речеви актове и действия, които да дават морални и политически уроци, валидни за всяко време и място. За разлика от тях модерните историци ясно оповестяват ограниченията на собствените си тези, дори когато се опитват да ги защитят. Бележките под черта оформят вторичен разказ, който се движи заедно с първичния, но и рязко се отличава от него. В документирането на мисълта и изследователския процес, който подплатява наратива над тях, бележките под черта доказват, че това е един исторически обусловен продукт, зависим от формите на изследване, възможностите и състоянието на определени въпроси, които са съществували в момента, в който историкът е започнал да работи (Grafton 1997: 23).

Сред множеството сложни връзки за отчитане и изследване, които гореизложеното очертава, има една, която е поставена като фундаментална разлика. А именно: тази привидно „чисто“ формална характеристика (бележката под черта) характеризира двата дискурса – на миналото и на настоящето – като съществено оразличени по своята „закотвеност“ в идеологията. Тук нямам предвид факта, че различните изследователски гласове имат различна идеологическа оцветеност, защото всеки глас, включително и моят тук, не прави изключение и има имплицитни или експлицитни идеологически и политически пристрастия или мотивации. Това, което е от значение в цитираната позиция, е, че единият исторически/историзиращ глас се

проявява като разчитащ на идеология, основана на нормативна устойчивост и стасис, докато другият (на настоящето, модерният) – на идеологии, които са зависими/проблематични и в процес. В тезата на Графтън разликата е най-вече във *формата* на текстовете и не толкова чрез аргументите, които са предложени, защото и двата дискурса действително предлагат аргументи. Неговият аргумент, обаче, е от значение, което надхвърля формалните характеристики на „бележката под черта“, защото маркира гласа на съвременния изследовател като отчитащ една „двойствена история“ и използващ „двойствен глас“. В това отношение гласът на учения-библиограф, заложен тук, „*регистрава и инскрибира връзки между текстове и документираща/архивираща произходността на текстовете*“ (Gupta 2015b: 130²⁸) в качеството си на академичен работник, който извежда аргумента си, спазвайки академичните конвенции на настоящето и поставя текста

... в широкообхватна мрежа на научни текстове, които са в дебат един с друг, като по този начин се отваря за критически оспорвания по същия начин, по който критически подхожда към другите. Изследователят не само излага своите наблюдения и аргументи, но също така действа като библиограф и катрографира текстови връзки и проследява техните „родства“, за да се постави в среда на разгръщане и незавършен дебат. Това не е просто подчиненост на академична власт, но и придържане към академичен интегритет, което включва признаването на критическия дебат като необходим и продължаващ процес, като, в крайна сметка, основния начин за рационално конструиране на знание (Gupta 2015b: 131).

Коментарът на Гупта накратко и в известен смисъл абстрактно обобщава *raison d'être* на този труд, що се отнася до историзиращия глас на изследователката в него. Наред с тези уговорки, съществуват и други, които споменах в Първа глава и които клонят към измеренията на „преживяното“ и „етнографското“²⁹ и подплатяват структурния подход в настоящия текст. Те са вписани в идентичността на тази изследователка тук като (съ)участничка в оформянето на академичния и дисциплинарния дискурс на *американистиката в България* (като студентка по „английска филология“, преподавател по американистика, учен американист и т.н.), чиято професионална идентичност има много общо с различно разположени и концептуализирани научни области (в множествено число), а именно *филология, културознание (CS) и американистика*.

И все пак посоченото по-горе извежда на преден план позицията на учения-библиограф, която освен размислите за двойствената „история/разказ“ и глас се свежда

²⁸ Курсивът е в оригинала.

²⁹ Също в известен смисъл „ежедневно“ измерение, ако отчетем споделените по-горе размисли за студентската практика да се използват предговорите/последствията за учене/изпити или споделеният слух, с който започва Първа глава.

и до изборите, направени с оглед на „библиографския метод“ за събиране на данни като първа стъпка в изследването. Началният импулс за библиографиите в този труд има много общо с конвенциите на аналитичната или критическа библиография и нейните употреби в областта на литературната наука и историята на книгата. Перифразирайки Richard Cox (Cox 1990: 262) в *American Archival Analysis: The Recent Development of the Archival Profession in the United States*, това включва изследването на „книгите като материални обекти“ с презумпцията, че всяка книга е репрезентация на обществото, в което тя е произведена и че анализирането на агрегати от книги способства за разбирането на средствата и обстоятелствата за разпространението на идеи и цялостното естество на едно общество в минало време. Иначе казано, това е, което е споделено и стои зад всеки импулс към библиографиране, макар и използван в различно институционализирани пространства: тези усилия са помощни или инструментални за разбирането на (а) средствата и обстоятелствата и (б) на обществата в миналото. Въпреки това, също така е ясно, че тези различни области – на историята на книгата, на литературознанието, на социологията на културата и т.н. – *инструментализират или използват с различна инфлексия* събрания библиографски материал. Ако историята на книгата привилегирова материалните измерения що се отнася до технологиите на производство, разпространение и съхранение, както и най-малките подробности в технологичните изражения на „книгите“ (за да прозре нещо за „миналото общество“), литературната наука извежда на преден план абстрактните измерения на „текстовете“, в известен смисъл фетишизирайки „словото“ като средство за привилегирован достъп към „света“ (което също често придобива очертанията на „общото естество на общество в миналото“). Същевременно в редица области се работи, като се „смесват“ двата понякога противоречиви и противоречащи си подхода и примерът на CS е именно такъв, защото предлага отношение на релации между абстрактните и материалните измерения на текстовете. Това изследване не се опитва да примири или да разреши противоречието, напротив, в него то е заложено като продуктивно напрежение и понякога ще използва фразата „текстове-като-книги“, за да не губи перспективата на напрежението, което се изразява „на ръба“ или на границата. Аналитичното четене в следващите глави често динамично преминава от едното към другото разбиране и обратно, като по този начин прилага на практика пара-позицията така, както я дефинира Дж. Хилис Милър – не само като подход, но и като метод. Тъй като вече оповестих, че този текст се интересува най-вече от социалните отношения в определен социален ред и институционално разположение, се появява възможността да

мислим библиографския метод, приложен към предговорите/послесловите на американска литература в превод на български език, като наподобяващ *библиографска социология*³⁰.

Между две библиографии

Емпиричният материал на това изследване, което клони към историзиране от порядъка на Фредрик Джеймсън³¹, се опира на две оригинални библиографии: **Библиография на институционализираната литературоведска американистика в България (ИЛАБ) 1930 – 2000** и **Библиография на предговорите/послесловите (БПП) към американска литература в превод на български език 1858 – 2010**. Те функционират като **първоизточници** в настоящата работа. Предвид фокуса тук, втората ще подлежи на повече обстойно обговаряне, но поради поне две причини ще започна първо с тази на институционализираната литературоведска американистика. От една страна ИЛАБ ни дава текстовите измерения на институционалната история, която тръгва с известни уговорки за локализирането ѝ в рамките на катедрата по „Английска филология“ в Софийския университет³². От друга страна, тази библиография е важна още преди да започне идентифицирането и събирането на втората, защото тя дава индикация за това как се формира разбиране за „американска литература в България“.

Библиография на институционализираната литературоведска американистика в България (ИЛАБ) 1930 – 2000

Преди да предложи накратко описание и дискусия на съдържанието на тази библиография се налага да направя малка аналитична пауза с оглед на смисъла, който влагам в понятия като *институционален* и *институционализация*. Най-общо казано има два начина, по които може да се мисли за това „що е институция“ и „какво включва институционализирането“. Едното разбиране тръгва от акцента, който Макс Вебер поставя върху разбирането за концепцията организация като „социално отношение, което или затваря, или ограничава достъпа на външни лица [...], когато регулирането

³⁰ Концептуализирането на този метод вж. при Gupta. *Consumable Texts in Contemporary India: Uncultured Books and Bibliographical Sociology* (2015), където глава 9 обобщава основните положения (2015: 172 – 179).

³¹ Препратка към: „Always historicize!“ което, според Джеймсън е „the one absolute and we may even say „trans-historical“ imperative of all dialectical thought“ (1981: 9). Jameson, Fredric. *The Political Unconscious*. London: Methuen, 1981.

³² От съображения за краткост тази част няма да бъде представена тук.

му е наложено от определени индивиди“ (Weber 1978: 48). Другото качествено променя каузалната връзка и би могло да бъде илюстрирано от Бъргър и Лукман (Berger, Luckmann 1966). За тях границите на институциите се определят по-скоро от хабиутализираните нагласи, а не в обратна посока, т.е. хабиутализираните нагласи да се повлияват от затварянето на институционалните пространства. В този смисъл те вървят в посока, „обратна“ на Веберовото разбиране за организация. В тяхната терминология:

институционализиране настъпва там, където се появява реципрочно типизиране на хабиутализирани действия при типове актьори. Иначе казано, всяко подобно типизиране е институция. Това, на което трябва да се наблегне, е реципрочността между институционалната типизация и типизирането не само на действията, но също така и на актьорите в институциите. Типизирането на хабиуталните действия, които съставляват институциите, е винаги споделено (Berger, Luckmann 1966: 72).

С оглед на горното, този текст започва от Веберовото разбиране за институция и институционалност, но само що се отнася до първите стъпки в събирането на библиографския материал. Както ще стане ясно по-нататък, аналитичното разбиране на процеса на институционализация ще върви в другата посока, т.е. предложената от Бъргър и Лукман, защото ще става дума за това как различни институционализирани пространства проникват едни в други, влияят си и предполагат доминиращи социални нагласи.

От перспективата на „тясното“ разбиране за институционализация, библиографското изследване започна от проследяването на историята на общите и специализираните назначения в катедра „Английска филология“ в СУ и се разшири към други институционални пространства, попадащи в същата област³³, и събирането на индивидуалните научни изяви на учени и лектори, свързани с критическото и педагогическото обговаряне на „американски неща“ от 30-те години до 2000 г. Първоначалната логика се изрази в движение от **институция** (английска катедра) към (местни) **индивиди** към (техните) **текстове**. В същото време достигането до крайния продукт – „текста“, доведе до идентифицирането на други институционални пространства и *повтарянето на процеса с вариации*. Академичните текстове посочиха институционалните пространства на средите, в които те се публикуват и разпространяват – научни списания, университетски издания и пр., например *Annuaire de l'universite de Sofia*³⁴; *Travaux de L'universite St. St. Cyrille et Methode de V. Tirnovo*³⁵;

³³ Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ от 70-те г. на XX век, ПУ „Паисий Хилендарски“ и Шуменския университет от края на 80-те години и др.

³⁴ Издавано от 1905 г.

³⁵ Издавано от 1968 г.

*Plovdiv University Paisii Hilendarski, Scientific Works*³⁶, наред с други, както и ред литературни списания, които служат за легитимиране на научна продукция с оглед на израстването в академично звание или длъжност. Тази библиография също така обхваща институционалното пространство на ВАК³⁷ с всички защитени трудове по шифър 05.04.06: „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия“, свързани с американска литература. ИЛАБ също така обхваща всички текстове, публикувани в списания „Литературна мисъл“³⁸ (от основаването през 1957 г.). Идентифицирането на **други институционални пространства** доведе до **други текстове** и съответно **още личности**, които се включват в процеса на обговаряне на американска литература в страната, **извън първоначалната отправна точка на катедрите по Англицистика**.

Очевидно институционалните пространства на литературоведската Американистика в България исторически говорят на два езика – английски и български. Ако първият в известен смисъл може да се приеме за „вътрешно ориентиран дискурс“, адресиран към студенти и професионалисти в англоезичните катедри по „Английска филология“, той същевременно позволява една по-широка англоезична аудитория през геополитически граници. Другият може да се погледне като „външно ориентиран“ в степента, в която той общува извън границите на английските катедри, но е все пак ограничен в геополитическата си сфера. Както обясненията показват, „етикетите“ на двата дискурса са условни. Академичните кадри от катедрите по „Английска филология“ са обитавали и двете езикови пространства в по-голяма степен, отколкото университетските кадри извън тези катедри. От друга страна, институционалните пространства, говорещи (или по-скоро пишещи) на български и заети с обсъждането на „американски неща“, са разположени в парадигматично различни катедри и/или институции/университети, като например Националната академия за театрално и филмово изкуство, Института по литература към БАН, катедри по драма, съпоставително литературознание, българска литература и пр. Дали тези две посоки, уловени по този начин, предполагат разноречие, дали се различават, разклоняват, събират, съжителстват в унисон, взаимно разпознаване и признаване, или в напрежение, подсказващо за липса на властови баланс, подчиненост или съподчиненост

³⁶ Издавано от 1963 г.

³⁷ Създадена на 14.03.1949 г. и разпусната през 2010 г.

³⁸ Списания като „Септември“ (от 1948 г.) и „Исторически преглед“ (от 1945 г.) или „Сравнително литературознание“ (от 1982 г.) са също част от тази библиография, без да е направен пълен и изчерпателен de visu преглед на тяхното съдържание.

и в крайна сметка дали те произвеждат различни наративи на институционалната литературоведска американистика в България в периода представлява интерес и си струва да бъде анализирано. Този въпрос, обаче, не попада във фокуса на настоящата разработка.

Въпреки това е уместно да се очертаят поне **три възела** на количествени натрупвания през 20. век в този контекст. Това не са просто струпувания на повече академични текстове по някаква тема, които са продукт на дългогодишни изследователски търсения на една личност, както би могло да се погледне на публикациите на Йонка Кръстева за американския военен роман, на заниманията на Благой Тренев със стилистика в творчеството на Хемингуей или на Йордан Костурков с творчеството на Уила Кадър. Наричам ги *възли*, защото те функционират като пресечни точки в мрежата от институционални релации, в които пътищата се пресичат и разклоняват, като замесват личности през институционални или времеви отстояния и които предполагат по-широки интелектуални пространства на обмен на идеи и парадигматични формации на дисциплинарни граници или територии. Те са от различно естество, т.е. качествено различни са и пресичат институционални или теоретични терени, следователно като „отделни казуси“ могат да повдигнат важни за настоящата работа въпроси.

Първият възел на литературоведската американистика у нас е свързан с най-продуктивното като количество текстове, дисертации и книги поле на **американската драма и театър**. Освен множеството статии, това е областта, в която са защитени най-много дисертации през 80-те години (пет на брой) и са произведени доценти въз основа на такива разработки. Това продължава да е продуктивна област и до днес. **Вторият възел** е разположен около проблематиката на/за „расата“ в обсъждането на чернокожи американски автори и тяхното творчество през различни периоди от ранните есета и по-дълги изследвания на Шаренков, както и на Букица Гринберг „Heroes and symbols in Richard Wright's *Native Son*“ (1977: 66 – 74), „Some uses of stereotypes in recent Black American fiction“ (1980: 90 – 108) и други, наред със защитената докторска дисертация *Types, Tricksters and Stereotypes in the Novels Native Son by Richard Wright and The Invisible Man by Ralf Ellison* (1988). В това отношение работата на Наталия Клисурска конвергира американската драма и въпроса за „расата“ с изследванията върху творчеството на Хансбъри. И все пак тази тематика за критически прочит е „затворена“ ексклузивно в границите на катедрите по „Английска филология“ и изглежда е изключително занимание на учени от тези пространства. С други думи, нито въпросите

за конструирането на „раса“, нито идентичностните политики, нито адресирането на чернокожи (в нашия случай американски) автори е имало проявен интерес в периода извън литературоведските граници на англицистиката и американистиката през по-голямата част на 20. век. **Третият възел** има нещо общо с един американски автор и неговото творчество, а именно **Едгар Алън По**. По не само е неразривна част от педагогическите измерения (лекционни курсове, университетски учебници), но е и обект на изследване в един от първите местни академични текстове³⁹. И все пак локусът на критическите занимания с По се оформя най-вече извън институционалните пространства на английските катедри, особено с оглед на капитализирането на изследвания върху него през 90-те години в съпоставителен план. Текстовете на Никита Нанков (2000: 159 – 196), включително непубликуваната дисертация (1993), например, фокализират По с оглед на подновения през 90-те години интерес към българския модернизъм и неговите оспорвани европейски измерения. И още, По е поставен редом до български писатели и интелектуалци като „тест“ за границите на „българскост“, „европейскост“, „американскост“ или тяхното препотвърждаване както в текстове на Нанков (1997-1998: 137 – 164), така и на Ангел Николов (2000: 597 – 600) в съпоставка със Светослав Минков. В по-ранен период По е също и обект в местното теоретизиране на „фантастиката като литература“ (Сапарев 1990: 94 – 105). С други думи, „възелът По“ е интересен заради качествените си приплъзвания в парадигматично различни пространства и през институционални граници в този контекст. „Употребите на По“ или възприемането на „призмата По“ служи, за да се поставят въпроси за идентичността, конструирането на Аз-а и Другия, независимо дали става дума за „българскост“, за „характера“ или „съзнанието“ на българската литература или култура, по-специално за модернизма, или в по-общ план, за да поставя въпроси към български автори, техния статут и „употреби“ или „употребимост“ и „полза“ в канона на българската литература⁴⁰. В известен смисъл, поставянето на „въпроса По“ периодично и продължително служи, за да осветява или артикулира възможно „полезно/употребимо минало“ с оглед на различни настоящи моменти в този геополитически, културен и езиков контекст.

³⁹ Русев, Руси. Поезията на Едгар По. *Annuaire de l'universite de Sofia*, Историко-филологически факултет, XXVIII, 1932: 1 – 26.

⁴⁰ Този възел не е задължително свързан с буквалната употреба на По. По-абстрактно погледнато във „възела По“ попадат и изследвания, които работят в тази логика – като изследванията на Мадлен Данова върху модернизма или съпоставките между семействата Джеймс и Славейкови (Данова 2000), наред с други.

Всеки един от тези „възли“ заслужава внимание, разбира се, тъй като историческите измерения на литературоведската американистика в България – с тяхната филологическа основа, европейска локализираност, гравитиране в съветския блок през 20. век – биха придобили очертания, ако отчетем динамиката между тях (както и това, което изпада поради фокусирането на тези три възела), ала това е идея за бъдеща работа. С оглед на настоящата разработка, която привилегирова друг вид жанр (не академичните/научни статии), ИЛАБ е инструмент, за да се достигне до идеята за това „що е американска литература“ тук. И все пак, кратката рефлексия върху нея доведе до идентифицирането на един момент, който представлява съществен интерес за това изследване. Дотолкова, доколкото въпросите за/на „расата“ не проникват в академичните литературоведски среди извън тези на английските катедри, предговорите/послесловите към чернокожи американски писатели и обговарянето на „расата“ в ситуация на предговаряне ми се струва изключително натоварена не само с оглед на значимостта на „расата“ като аналитичен поглед именно на американистиката както в „домашния“ ѝ, така и в приемни контексти, но и с оглед на социалното значение на този акт именно заради разредената атмосфера, в която се случва подобно говорене. Четвърта глава е посветена на този проблем.

Библиография на предговорите/послесловите (БПП) към американска литература в превод на български език 1858 – 2010

Както обясних по-горе, тази библиография е „емпиричният гръбнак“ на изследването, което налага и по-подробно описание на методологията и изследователските избори, довели до нейното материализиране. Подходът е диахронен и първоначално гранично „отцепен“ с оглед на промяната в политиката и икономиката на книгопроизводството в страната *в частност* и на промените в геополитическия контекст *в цялост*. Въпреки това възприемането на една по-широка перспектива позволява да се регистрират приплъзвания, припокривания и промени или прекъсвания, заложи в периода, който се характеризира с национализацията на средствата за производство, който влиза в сила от януари 1948 г., и постепенното приватизиране на сектора за книгопроизводство и разпространение през преходното десетилетие на 90-те г. Ето защо периодът за библиографското проучване беше разширен, за да обхване **1858** г. (с първия предговор към книжно издание на американска литература в превод на

български език⁴¹, *Чичо Томовата колиба*) и 2010 г. – края на първото десетилетие на 21. век, което маркира постепенното симптоматично „отмиране“⁴² на практиката на предговаряне на преводна американска литература на български език.

БПП е уникална по своя фокус и по обхват. Фокусът е заложен в поставянето на преден план на: (а) специфичен жанр, рамкиран от книгоиздателски конвенции; (б) два специфични типа автори, поставени редом, а именно американски писатели и пишещите предговорите/послесловите, които рамкират текстовете на първите за издателския и читателския контекст на България. Същевременно този библиографски архив покрива период от 150 години производство, циркулация и рецепция на преводна американска литература в очертания геополитически контекст. И още, БПП отразява едно дискурсивно и флуидно разбиране за това „що е американска литература в България“ чрез изчерпателно събиране на американски писатели и автори на поезия, проза, литературна журналистика и пр., които са били във фокуса на префаториалното обговаряне. Следващите страници обясняват логиката на това библиографско начинание в подробности.

Библиографските обекти

Плуралността, заложена в тази библиография, не се дължи само на множеството текстове, а и на **двата обекта** в пресечната точка, на които тя се позиционира: предговор/послеслов и американска литература.

Дефиниране на жанра предговор/послеслов

Следвайки едно от най-широко използваните типологични изследвания на жанра (предговор/послеслов) в парадигмата на *паратекстовете* като „прагове на интерпретацията“ от Женет, публикувано през 1987 година⁴³ – най-вече в глави осма, девета и десета – тук става дума за вербални, понякога с иконографски характеристики (с включени рисунки и фотографии, с характерен шрифт и пр.) текстове с ясни очертания. Формално погледнато предговорът/послесловът е текст с различна дължина – от две до тридесет и повече страници, който се помещава във вътрешността на книжното тяло. В случая на предговор, той предхожда авторския текст на

⁴¹ *Мудрост доброго Ричарда* на Франклин предаден на чърковно-славянски от френски и публикуван от Райно попович през 1837 г. не съдържа предговор.

⁴² В текста на дисертационния труд обяснявам причините за тази симптоматика.

⁴³ Превод на английски език през 1991 и 1997 година.

литературното произведение и заема място след заглавната страница на книгата. Послесловите от своя страна се намират непосредствено след авторския текст на литературното произведение, но предхождат съдържанието, издателското каре или книгоразпространителската информация за тираж, печатни коли и прочее. В редки случаи страниците на предговора/послеслова не са номерирани⁴⁴.

Както формално, така и съдържателно тези текстове имат начало и край и са визуално отделени от „останалото“ съдържание в книжното тяло, в което се помещават. Понякога те „сами“ назовават естеството си като „Предговор към...“ или „Послеслов“, но все пак често притежават собствени и самостоятелни заглавия, които може да препращат към определено произведение, но може и да не го правят. Примери в посока на първия вид са предговорът на Невена Стефанова към *Стръкчета трева* на Уолт Уитман (1965: 5 – 11) и послесловът на Светозар Златаров към *Моби Дик* (1962: 755 – 761). Различни по дължина примери от втория вид са предговорите на Красимира Тодорова „Митове и демитологизация“ към *Рагтайм* на Доктороу (1979: 7 – 10), на Димитри Иванов „Гласът на историята“ в *Езерото на гмурците* на Доктороу (1982: 5 – 18), на Енчо Мутафов „Мащабът и смисълът на една трагедия“ в *Моби Дик* на Мелвил (1977: 7 – 14), както и послесловът на Наталия Клисурска „Романтикът съдник или Хърман Мелвил и неговото място в американската и световната култура“ в том 5 на *Съчинения в пет тома* на Мелвил (1984: 315 – 331).

Най-общо казано, предговорите/послесловите (независимо дали са авторски или алогографски) целят да подтикнат към прочит или да насочат четенето на едно произведение – в перспектива или в ретроспекция. Те вършат това като *представят* и *препоръчват*. Тези текстове представят информация за създаването на произведението като текст, както и материалното му проявление като книга, предлагат биографично представяне на автора на произведението и понякога информират читателя за други творби от същия автор. Последният аспект от информативното представяне, който вече граничи с интерпретативното и критическото, насочва към втората основна функция на предговора/послеслова – тази на препоръчването на текста на читателите от позицията на авторитет. Препоръчителната функция има множество и разнообразни проявления – от пазарно-ориентираното „защо трябва да си купите тази книга“ през дидактическото „как трябва да я прочетете“ (или „сега, след като сте я прочели, как да мислите за нея“) до критическото обговаряне, придаване на и убеждаване в *стойност* било то на

⁴⁴ В тези случаи липсата на номерация на страниците е указана в библиографията с [б. с.].

текст, на автор или на самото начинание и практиката да се чете. А всички тези проявления имат и различни степени на експлицитност и директност, те прилагат и разнообразие от регистри.

Както вече споменах по-горе, библиографията съдържа единствено *алографски предговори/послеслови*, т.е. такива, които са писани от *друг*, не от автора на съответното литературно произведение. Този друг, който е *свързан със* или *има отношение* (по различни начини) *към* книгата, текста или контекста, в който се появява „текстът-като-книга“. Иначе казано, авторите на предговорите/послесловите в тази библиография са издатели, редактори, преводачи, литературни и културни критици, журналисти, писатели, учени или хора, изпълняващи няколко от тези роли едновременно. Те са *авторитетите*, които въвеждат българския читател в света на текста или на автора и имат последната дума върху него. Логично е, разбира се, че тези текстове са на български език и са предназначени за българския читател. И все пак, въпреки че в по-голямата си част те са писани за първи път на български език, библиографското проучване включва преведени и адаптирани предговори/послеслови от други (не български) езици именно защото са предназначени за българските читатели и говорят на тях в български (езиков, исторически, политически, културен, книгоиздателски и прочее) контекст. С оглед на гореспоменатото, на този етап бих искала да обърна внимание на две тенденции. Първо, че намесата и включването по различно време сред авторитетите на предговарянето и следговарянето на американска литература в превод на български език на американисти и англицисти от академичните среди като Григор Павлов, Владимир Филипов, Наталия Клисурска, Йонка Кръстева, Букица Гринберг, Владимир Трендафилов, наред с много други, има отношение към етапите на историческото институционализиране на университетската дисциплина „Английска филология“ като цяло и на курса по „История на американската литература“ в частност. Второ, че с оглед на преведените алографски предговори/послеслови, писани на френски, немски, руски и други езици, българският контекст в различни периоди разчита в различни степени на „внесени отвън“ авторитети и производните локации на тези авторитети се сменят. И все пак на „сцената на предговарянето и следговарянето“ на американска литература доминират именно българските авторитети.

Що се отнася до времевите параметри на предговорите/послесловите, заложили в типологията на Женет, текстовете, които са обект на библиографско проучване тук са „по-късни“ (*ultérieure*) или „забавени“ (*tardives*) с оглед на появата на оригиналния авторов текст. Те могат да бъдат и „посмъртни“ и „предсмъртни“ пак според

предложеното от Женет разграничение, което, подобно на първото, поставя концепцията за автор и авторов живот в доминантна позиция. И все пак голям брой от тях са оригинални текстове, които се появяват с първото издание на български език на определено произведение. Те най-често изместват авторските или чуждоиздателски (оригинални, по-късни или забавени) предговори/послеслови и се превръщат в конвенция също така, както се очертава конвенцията на доминиране на български авторитети в предговарянето и следговарянето.

Повечето от предговорите и послесловите в тази библиография са писани около момента на първото издание, но някои от тях се „залепят“ към текста на произведението и го придружават през различните издания, като по този начин пътуват през времето. Някои се появяват, препечатват, придружават различни издания, а понякога дори и различни преводи на произведението в различни периоди, след което изчезват от сцената. Поради тези съображения както тяхната динамика, така и тяхната стабилност са условни понятия още на нивото на заложеното в книгопроизводството им, да не говорим за книгоразпространението, акта им на адресиране на определен читател (или читателска група) или връзката им с авторския текст. Както флуидността, така и устойчивостта са техни характеристики на редица нива. Библиографията изобилства от примери в тази посока. Като единична илюстрация на определен казус ще отбележа тук само преводаческия послеслов на Анна Каменова „За книгата и нейния автор“, който се появява в изданието на *Чичо Томовата колиба* на Хариет Бийчър Стоу от 1985 г. на издателство „Отечество“ (Каменова 1985: 306 – 309). Редица съображения – сред тях характеристики на съдържанието на текста на послеслова, както и житейският път на авторката на послеслова – подсказват, че той не е писан в непосредствена близост с времето на появата му в изданието⁴⁵.

Всъщност частният случай на предговорите и послесловите към *Чичо Томовата колиба* на Хариет Бийчър Стоу е показателен в редица отношения за историческото развитие на жанра на местна почва. Ако в началото става дума за „по-прости“ текстове, които рамкират авторските текстове с оглед на „житейските пътища“ на автора и книгата/произведението, представени в „За автора“ или „За книгата“ или комбинация от двете, макар и да съдържат известни елементи както на оценъчност, така и на проявления на качествата им като „манифести“, от 60-те години нататък виждаме все повече „комплексни“ текстове с черти на критически прочити и студии, които носят

⁴⁵ Случаят е коментиран по-подробно и анализиран в Трета глава.

бележите на „филологически *de rigueur*“, както би се изразил Женет. Макар и адресирани към „широката“ читателска аудитория, те често носят и формалните характеристики на критически (академични и научни) студии – бележки под линия, препратки към използвана литература, спазени конвенции за цитиране и т.н. Както все по-налагащата се практика да притежават собствени и самостоятелни заглавия показва, тези текстове рамкират предстоящия или извършен вече прочит с оглед на редица релации, сред тях и такива, които имат отношение към литературната наука и историография. Впоследствие, от средата на 90-те г. нататък, те отстъпват пред кратки цитати и отзиви на задна корица, често преводни такива от авторитети и институции в англоезични контексти, пред оригинални автори, редакторски или журналистически перитекстове, както и епитекстове (вербувани като перитекст)⁴⁶, като по-този начин практиката на предговаряне и следговаряне на преводната американска литература постепенно започва да прилича на „заstraшен вид“, на ръба на изчезването.

Включените в настоящата библиография единици като предговори/послеслови отговарят на описаните по-горе параметри във формално, съдържателно, типологично и функционално отношение. От нея са изключени паратекстове като обяснителни бележки, разположени в края на книгата (вариант на бележките под линия), или кратките инвентарни изброявания на произведения на същия автор (понякога съпътствани от един-два детайла от биографията на автора), разположени на задна корица⁴⁷, непосредствено под заглавието на вътрешна заглавна страница⁴⁸ или на вътрешните стъпки на мека обложка в издания с твърди корици⁴⁹. Макар последните да са функционално най-близки до жанра предговор/послеслов, те не го развиват съдържателно, нито пък отговарят на формалното изискване за *неразривност вътре в целостта* на книжното тяло. Освен това, в тези издания най-често става дума и за наличие на предговор/послеслов *proprie*.

⁴⁶ По дефиниция *епитекст* се отнася към помощни елементи, които физически не са част от текста (интервюта, статии в списания, рецензии и пр.), но въпреки това го рамкират, докато видовете *перитекст* са физически част от текста (заглавия, посвещения, предговори и пр.).

⁴⁷ Например в Гинзбург, Алън. *Криле над черната шахта*. София: Народна култура, 1983.

⁴⁸ Например в изданията на Ан Тайлър на издателство “Народна култура” от 1984 г. на *Вечеря в ресторант “Носталгия”* и *Превъплъщенията на Морган*.

⁴⁹ Например в изданията от 80-те години на издателство “Народна култура” в поредицата Библиотека “Избрани романи” като в изданието на *Полет над кукувиче гнездо* на Кен Киси от 1980 г. Друг пример на вътрешна корица би бил Левертов, Дениз. *Уханието на живота*. София: Народна култура, 1979.

Концепцията „американска литература“

За разлика от обекта на предговора/послеслова, който е идентифициран по метода на отграничаването и изключването, в обхващането на обекта американска литература в тази библиография е следван доминиращият принцип на *включването*. Метафорично бихме могли да наречем избрания метод „*разширяващи се кръгове*“⁵⁰.

БПП *включва* в разбирането за американска литература разнообразие от жанрове. Иначе казано, тя обхваща в проучването си произведения в поезия и проза, драматургия, романи, новели, къси разкази и есеистика. Библиографията отразява едно жанрово многообразие така, както в исторически план същото жанрово многообразие се оформя в академичното институционализирано разбиране за американската литература в англоезичния контекст на САЩ в началото на ХХ век. Разбирането за американска литература там, тогава и на онзи език, както и институционализиращите го практики на критическо обговаряне, академично изучаване, преподаване и историографиране, служи *единствено като отправна точка* в идентифицирането на авторите, обект на изследване в библиографията. Както е известно, този (*онзи*) обект не остава статичен, а напротив – търпи динамично развитие, особено от 70-те години насам във връзка с дебатите за канона, идентичностните политики, институционалното развитие на академичните пространства и научните критически кръгове на производство и циркулация. Казано съвсем просто, това е една първоначално селективна и изключваща гледна точка, която динамично предимно *разширява* и понякога *подменя* обектите, включени в академичното институционализирано разбиране за американската литература в контекста на произхода ѝ.

И все пак в настоящето изследване става дума за обговаряне на концепцията „американска литература в България“ със съответната локална инфлексия, която е водеща в процеса на идентифициране и събиране на библиографския материал. За целта **първият кръг**, който даде първоначалния списък с имена на автори в изследването, бе свързан с академичното институционализирано разбиране за американска литература, формиран в контекста на България чрез институционалните пространства на американистиката – първоначално очертани чрез академични студии,

⁵⁰ Макар и вдъхновена от термина на Брадж Качру за лингвистичните кръгове в контекстуализираната циркулация и употреба на английския език в глобален план (Качру 1982), метафоричната употреба тук има по-комплексни културологични и политически измерения, надхвърлящи “чисто” езиковите такива.

свързани с език, американски автори и произведения⁵¹ и чрез въвеждането на лекционен курс „История на американската литература“⁵² – в диахронен план. От историческа гледна точка местните институционални академични пространства на американската литература са свързани с развитието на англицистиката, университетската дисциплина „Английска филология“ и институционалното развитие на Катедра „Английска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“, с въвеждането на специалността през 1928 година⁵³ и последвалото създаване на Катедрата през 1946 г. Ето защо процесът на „дефиниране“ на американската литература в България започна от кръга, в който тя се артикулира в тези институционални пространства като област на академични, научни и изследователски интереси и педагогическа практика. Също като „отправната точка“ по-горе, този кръг се разширява и търпи динамични промени в продължение на десетилетия, бидейки свързан както с промените в контекста на произхода, така и в контексти извън него.

Първото „упражнение“ в изследователски план тук бе да се документират всички проявления на институционализираното по този начин разбиране за американска литература, а именно в съдържанието на научни публикации, текстове на местни историографи на американската литература, университетски учебници, програми на лекционни курсове и хрестоматии за период от 40-те г. до края на ХХ век. Следвайки принципите на *включването* и *натрупването* в списъка с американски автори, чиито *произведения като американска литература* бяха изследвани за целите на тази библиография, проучването обхваща всички „единици“ (автори и/или произведения), които някога са били или понастоящем са част от споменатото по-горе институционалното академично разбиране за „американска литература“ в България. Имената (на автори) и заглавията (на произведения) бяха събрани от различните жанрове, обговарящи това институционално академично разбиране – дисертации,

⁵¹ В публикациите до края на 40-те г., например: Константин Стефанов. Английският говор в Америка обособил ли се е като самостоятелен език? // *Annuaire de l'universite de Sofia 1930-1931*, XXVII (1931), с. 1 – 128; Руси Русев. Поезията на Едгар По. // *Annuaire de l'universite de Sofia*, Историко-филологически факултет, XXVIII (1932), с. 1 – 26; Автобиографията на Франклин. // *Annuaire de l'universite de Sofia*, Историко-филологически факултет, XLI (1944-1945), с. 1–20 и Стилът на Бърнетовата история. Литературните съждения на Уолт Уитман. // *Annuaire de l'universite de Sofia*, Историко-филологически факултет, XLII (1945-1946), с. 1 – 14.

⁵² По данни от Веселинов (2008: 50) удостоверен като съществуващ чрез назначението на Руси Русев през 1938 година, но идентифициран чрез авторство на лекционен курс към по-късна дата – 1948 година – чрез Виктор Шаренков във Веселинов (2008: 66).

⁵³ Впоследствие и в разширяването на институционализираните пространства на Англицистиката в страната с разкриването на специалности и основаването на катедри във Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (1972/73), Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (1988/94), както и Шуменския университет, Югозападен университет „Неофит Рилски“ и НБУ през 90-те г.

студии, монографии, академични статии, университетски учебници и христоматии. С оглед на последните две категории библиографското проучване *включи авторите и произведенията*, обхванати в следните университетски учебници и христоматии *като американска литература*:

- Sharenkov, Viktor. *American Literature*, 1953.
- Pirinska, Pauline and Ana Djoumadanova. *Modern English and American Writers*. Sofia: Narodna Prosveta, 1959.
- Pirinska, Pauline and Ana Djoumadanova. *Readings in American Literature. Texts for American Literature Seminars*. Sofia: Nauka i Izkustvo, 1968.
- Pirinska, Pauline. *Six Writers and Their Themes*. Sofia, 1971.
- Pirinska, Pauline. *19th Century US Writers*. Sofia, 1971.
- Pirinska, Pauline. *A History of American Literature. XIX and XX cc.* Sofia: Nauka i Izkustvo, 1979.
- Krusteva, Yonka. *Readings in American Literature. Texts for Analytical Reading in American Literature for 4th year Students of English Philology*. Veliko Tirnovo University Press, 1981.
- Klisurska, Natalia and Bukitsa Grinberg. Eds. *An Anthology of American Drama*. Vol. 1, Sofia: Sofia University Press, 1993.
- Klisurska, Natalia and Bukitsa Grinberg. Eds. *An Anthology of American Drama*. Vol. 2, Sofia: Sofia University Press, 1993.
- Klisurska, Natalia and Bukitsa Grinberg. Eds. *An Anthology of American Short Stories, Nineteenth Century, Texts for American Literature Seminars*, Vol. 1, Sofia: Sofia University Press, 1993.
- Klisurska, Natalia and Bukitsa Grinberg. Eds. *An Anthology of American Short Stories, Twentieth Century, Texts for American Literature Seminars*, Vol. 2, Sofia: Sofia University Press, 1993.
- Danova, M. *Writers, Books, Readers: 20th Century American Literature*. Sofia: Polis Publishers, 2002.
- Bakracheva, Albena. Ed. *The Sun Is but a Morning Star*. Anthology of American Literature, Volume I, Sofia: New Bulgarian University Press, 2005. <<http://nbu.bg/webs/amb/alba/public/sun/1contents.htm>> [21.07.2008].
- Bakracheva, Albena. Ed. *The Sun Is but a Morning Star*. Online Anthology of American Literature: Volumes I-VI, Sofia: New Bulgarian University, 2002. <<http://nbu.bg/webs/amb/american/authors.htm>> [21.07.2008].

Както изброените по-горе антологии и университетски учебници показват, от перспективата на институционалните пространства на американистиката в България, дисциплинарно погледнато, и критическият академичен и педагогически дискурс, и четенето на американска литература в него се опират ексклузивно върху езика-оригинал, т.е. английския⁵⁴. И все пак отвъд тези очевидни пространства, в които академично се разполага американската литература, в същия период в страната съществуват и други – в различна степен формално институционализирани – пространства, в които дисциплинарното и академичното обговаряне на тази литература се извършва на български език. Умишлено ще дам два примера от различен характер. Първо, курс по американска литература се преподава и изучава на български език в библиотекарските институти⁵⁵. Второ, автори и произведения от американската литература попадат в „учебната програма“ на полу-формализираните структури на

⁵⁴ Поради редица причини, сред тях очакванията за входно ниво на студентите филолози, от 50-те години английският език е норма в институционализираните пространства на Англистиката и Американистиката в България.

⁵⁵ В Университета по библиотекознание и информационни технологии в София, основан през 1950 г.

профсъюзите, като например в Народния университет по култура, „основан“ в град Пловдив през 1971 година⁵⁶. Както отпечатаните програми „по академични години“ показват, произведенията на американски автори като Франсис Скот Фицджералд⁵⁷, Труман Капоти⁵⁸ и Ърнест Хемингуей⁵⁹, както и произведения на научната фантастика, сред тях романите на Айзък Азимов⁶⁰, наред с други, попадат в обхвата на лекциите, изнасяни от Клео Протохристова и Огнян Сапарев в този частен случай. Също така, макар педагогическото институционално развитие на Англистиката да следва традицията на „потопяне“ в таргет езика, в значителна степен прочитът на произведения на американски писатели на студентите-филолози всъщност предхожда или навакса академичното съдържание именно на български език. Тези съображения подтикнаха към оформянето на **втория кръг на разширяване**, произхождащ от първия, а именно – в разбирането за американска литература в България *се включва* преводната литература на български език, дори ако отправната точка е институционализираното дисциплинарно разбиране за формирането на академичен и преподавателски канон като разбиране за американска литература, който традиционно се позовава на английския език.

С оглед на изложеното по-горе, както и обусловено от първия обект на изследването, т.е. „предговор/послеслов към книга“, издадена на български език за български читател – независимо колко „информиран“ е той/тя – **третият и четвъртият кръг на разширяване** са свързани с два аспекта: от една страна, с *развитието на превода на американска литература на български език*⁶¹ в институционалните му измерения на книгоиздаването и, от друга, с *читателския канон*⁶² на американската литература в България. Отчитайки и двата аспекта, разбирането за американска литература разширява времевите си измерения, т.е. както превеждането ѝ, така и четенето ѝ предхождат институционализирането ѝ *като* дисциплина, въпреки че те безспорно взаимно си влияят. В резултат на тези съображения, видени през призмата на *превода и читателя*, обектите (автори/произведения) на американската литература,

⁵⁶ Една възродена инициатива, която съществува още в началото на ХХ век. Подобни начинания съществуват и в гр. София, естествено, както и в други градове из страната.

⁵⁷ През учебната 1974-1975 година.

⁵⁸ През учебната 1975-1976 година.

⁵⁹ През учебната 1980-1981 година.

⁶⁰ През учебната 1977-1978 и 1980-1981 година.

⁶¹ В това отношение съществуват редица изследвания в областта на преводната рецепция на американски автори в България. Например Аретов (1990), Гринберг (2001), Филипков (2004), Пилева (2010).

⁶² Подробна дискусия относно читателския канон на американска литература в България, свързан с превода и циркуляцията, включително в измерения на тиражи и издания, се съдържа в Клисурска (1991).

залегнала в библиографията, значително увеличила броя си и обогатила жанровото ѝ многообразие. Именно методиката на тези „разширяващи се кръгове“ доведе до *включването* в библиографското проучване на произведенията на американски писатели като Джеймс Блеш, Майкъл Крайтън, Маргарет Мичъл, Марио Пузо, Ървинг Стоун, Франк Хърбърт, Реймънд Чандлър, Ъруин Шоу и други. В заключение, връщайки се към първоначалния обект на изследването, а именно **предговор/послеслов към „текст-като-книга“**, практиката на предговарянето и следговарянето на американска литература в България се отнася еднакво сериозно – *като присъствие* – към Уилям Фокнър или Франк Хърбърт, Норман Мейлър или Робърт Лъдълм, Хенри Джеймс или Маргарет Мичъл.

Технически съображения

За изготвянето на настоящата библиография са спазвани принципите на *наличие* и *de visu* удостоверяване на предговори/послеслови в *достъпни* към края на януари 2013 година издания на преводна американска литература на български език⁶³. За целта са използвани фондовете на НБ „Кирил и Методий“ – София и НБ „Иван Вазов“ – Пловдив чрез традиционните каталози на книгите на български език за служебно ползване, както и чрез наличните данни в електронния каталог COBISS/OPAC с достъп от портала на НБКМ. Чрез комбинирането на различните каталози се установява *наличието* на преводните издания на американски автори и до известна степен се установява присъствието на предговор или послеслов във всяко конкретно издание. Поради редица причини записите, картотекирани в каталозите, невинаги обхващат пълната информация за: (а) наличието на предговор/послеслов към всяко издание; (б) автор на въпросния предговор/послеслов; (в) заглавие на авторския текст на предговарящия, както и (г) разположението на предговора/послеслова в изданието с оглед на страниците. Често тези липси се установяват както в традиционните каталози, така и в електронните, тъй като вторите се осланят на информацията от първите. Установените неточности и липси важат най-вече за описите на издания преди 1950 г. Именно поради тези съображения в изследването се наложи да се удостовери физически (*de visu*) присъствието или отсъствието на предговор или послеслов чрез

⁶³ Тук не са отчетени издания, за които може и да съществуват данни за отпечатване в библиографски справочници, но от които към датата на проучването няма налични депозирани копия в библиотечните фондове, поради невъзможността да се спази принципът на *de visu* удостоверяване на присъствие и да се даде съответното описание на предговор/послеслов по зададените параметри.

депозитните копия в библиотечните фондове, за да се ограничи вероятността от повредени копия с липсващи страници или напълно откъснати предговори/послеслови, както и пропуски в каталогизирането. Предвид разположението на предговора/послеслова, първото често се дължи на крехкостта на първите и последните страници в издания с меки корици, както и с оглед на употребата на предговорите/послесловите като критически текстове за академични учебни и изследователски цели.

Библиографското описание се опира на опростен вариант на ISBD, който следва формата, възприет от множество академични издания в областта на хуманитаристиката в България. Във всяка единица се описва информация за автор на предговора/послеслова, заглавие на текста, указва се в кое издание се намира по автор на литературното произведение, заглавие на литературното произведение, място на издаване, издателство, година на издаване и страници на предговора/послеслова. Заглавието на литературното произведение на съответния американски автор е в курсив.

В кръгли скоби са поставени години на следващи издания, които препечатват същия предговор/послеслов без промяна на заглавие и странично разположение, както и без редакторска намеса в текста на предговора/послеслова. Също в кръгли скоби са поместени и жанровите определения, дадени в самото издание (например когато критическият текст има собствено заглавие, но също така е указан неговият жанр, т.е. предговор или послеслов). В квадратни скоби е поставена информация, която не е изписана пълно в изданието, но може да бъде достоверно извлечена от съпътстващи източници в самото издание. Например, ако предговорът е подписан „Редакторът“ или „Преводачът“, а в издателското каре се съдържа информация за името на този, който изпълнява тази роля, името на автора на предговора/послеслова е указано в квадратни скоби. Същото важи и за разчитането на инициали. Квадратните скоби отчитат и допълнителна информация, която е дадена към текста или авторството на предговора/послеслова като научни титли, препратка към издание извън България, от което е препечатан текстът, наред с други. Квадратните скоби дават и информация за датирания текстове на определени предговори/послеслови непосредствено след заглавието на авторския текст на предговарящия. Поставените в квадратни скоби пунктирни линии посочват липсата на заглавие или указан автор на текста на предговора или послеслова. Липсата на номерация на страниците на предговора/послеслова е указана с [б. с.]. Когато изписването на имената на

американските автори търпи промени в различни периоди на преводната и/или книгоиздателска традиция в страната, инвариантите са дадени в кръгли скоби в първото подреждане на библиографския материал. Оттам насетне библиографските описания следват изписването на имената на американските автори така, както са заложени в практиката на транскрибиране или транслитериране за определен исторически момент.

В рубриката *сборници с американска поезия и проза* изданията, в които се помещават съответните предговори/послеслови, са дадени първоначално със заглавията си в курсив, а след това в кръгли скоби са описани имената на авторите, чиито произведения са включени в сборника. С малки изключения тази информация не присъства⁶⁴ в библиотечните каталози. Тя е извлечена чрез описите на съдържанието и/или биографичните бележки вътре в самата книга и подредена по реда, по който е изписана в тях. В описанието на тези издания фамилията на автора предхожда собствените имена и е удебелена. Всички имена са изписани по начина, по който в онзи определен исторически момент те се транскрибират или транслитерират на български език.

Продуктивни въпроси

В процеса на самото задаване на библиографското изследване, както и сега в ретроспекция след завършването му, възникват въпроси, които според мен продуктивно провокират размисли в очертаните по-горе посоки. Без да се стремят да бъдат изчерпателни, а по-скоро разнородни, те са формулирани по трите основни страни на разположение на библиографския материал, които предпоставят (а) американски автори и техните „текстове-като-книги“ в първия случай; (б) авторите на алогографски предговори/послеслови във втория и (в) възходяща хронологична перспектива в третия.

В периода между 1858 и 2010 година пред/следговарящият дискурс на американска литература в превод на български обхваща 107 американски писатели в самостоятелни издания и още над 60 други американски автори в сборници с поезия и кратка проза с цел да „представи“ и да „препоръча“ на читателите както самите автори, така и техните „текстове-като-книги“. Общо става дума за 399 текста на предговори/послеслови с различно разположение по години. В периода 1858 – 1900 г. –

⁶⁴ Каталогните описания на сборниците и антологиите на американска поезия като правило не отчитат имената на авторите, подбрани в съответните издания.

девет текста, които придружават произведения на Хариет Бийчър Стоу, Едуард Белами и Марк Твен; от 1901 до 1920 г. – осем текста към книги с произведения на Стоу, Лонгфелоу, Торо и Едгар Алън По; за 1921 – 1940 г. – 35 текста, като префаториалната сцена на американски писатели в български превод се обогатява с включването на Джек Лондон, Джон Рийд, Синклер Луис, Майкъл Голд, Джеймс Фенимор Купър, Идит Уортън, Хърман Мелвил, Юджийн О’Нийл, Луис Бромфийлд и Пърл Бък. Оттам насетне, като се има предвид нарастващият брой на текстове и се приеме декадният принцип в организирането на материала, динамиката на пред/следговарящото присъствие в книжните издания е следната: през 40-те – десет текста; през 50-те – осемнадесет; през 60-те – петдесет и един; през 70-те – 62; през 80-те – 135; през 90-те – 52 и от 2000 до 2010 г. – деветнадесет. С други думи, чисто количествено практиката на пред/следговаряне на американска литература в превод бележи едно доста значително покачване през 80-те години, като последното десетилетие до 2010 г. маркира симптоматичния залез на текстовете в този жанр.

Доколкото динамиката на предговарящия дискурс, очертана накратко тук, е пряко свързана с динамиката на преводите на американска литература на български език, а в нея съществува очевидно ограничение (т.е. тя не отчита издания без наличието на предговор/послеслов), би било полезно да погледнем за момент „преводната картина“ в най-общ план. Именно такъв поглед ни дава гореспоменатото есе „Още един прозорец към света“ на Наталия Клисурска⁶⁵, което се фокусира върху динамиката на превода, който предхожда преподаването на американска литература с десетилетия и според авторката играе инструментална роля във формирането на „канона“ на американска литература в България. Перспективата на Клисурска следва пет принципа на формиране на канона⁶⁶ и в голяма степен е информирана от марксистки принципи в литературното историографиране. Очертаното хронологично развитие поставя в центъра на петте принципа Бенджамин Франклин, който за нея бележи значимото начало. Есето е широко достъпно и не е необходимо да се препредава в детайли и все пак за настоящата дискусия би било полезно да се припомнят два негови аспекта: (а) предложената периодизация на преводния континуум и (б) цитираните бройки на различните заглавия, както и техните тиражи.

⁶⁵ В: Gutman, Huck, ed. 1991, 34 – 48.

⁶⁶ Те са подробно описани на с. 35 – 36: онтологичен, епистемологичен, литературно-естетически, морално-психологически, субективен и обективен; последният с оглед на литературната институция.

Когато обсъжда 30-те и 40-те години, Клисурска припознава две посоки в избора на текстове за превод – едната отразява в известен смисъл това, което Хенри Менкен и Робърт Спилър наричат „литературното движение на социалната критика от 90-те г. на XIX век нататък“ и другата, очевидно предложена в опозиция, но с неясни очертания, определена с фокус върху „книги, в които наситените със социални събития десетилетия оставят малка или никаква следа“ в опит да се примирят паралелните циркулации на произведения на Луис Бромфийлд (15 заглавия) и Пърл Бък (18) с тези на Джек Лондон, Марк Твен, Теодор Драйзър, Уила Кадър, Синклер Луис (с по 7 всеки), Ъптон Синклер, Майкъл Голд, Торнтън Уайлдър и Джон Стайнбек (15). Според Клисурска именно 30-те г на XX век превръщат Джек Лондон в „най-публикувания американски писател“. Към 1977 г. тя споменава над милион копия, публикувани на български език, а за следващото десетилетие, т.е. към 1987 г., още милион и половина. Въпреки че методологията, довела до тези цифрови параметри, не е ясно оповестена в изследването, по всяка вероятност става дума за цифрово изражение, достигнато с натрупване за целия период въз основа на оповестените тиражи на съответните издания. Най-вероятно именно това и стои зад оповестената „ранг-листа“ на „най-популярните“ американски писатели (в съвкупност с техните произведения) за българските читатели: „Джек Лондон (2 500 000), Марк Твен (над милион копия), Хемингуей (941 253), Стайнбек (674 614) и Селинджър (450 797)“⁶⁷. Пишейки за преводния поток на американска литература на български от перспективата на 80-те г. и през призмата на политически и исторически събития, Клисурска поставя рамката на основната периодизация върху *преди* и *след* 1944 г. като оттам насетне очертава два периода (1945 – 1976 г. и 1976 – 1986 г.), в които се забелязват два върха в цифровата наситеност на автори и техни произведения. Първият е в началото на първия период с 44 заглавия в годината след края на Втората световна война и с 38 в следващата, като тиражите не надхвърлят 5 000 всеки. Вторият е в средата на втория период, т.е. около 1981 г., когато среднестатистическата бройка от 25 заглавия годишно от 1976 г. се покачва на 33. С оглед на промяната в средставата за производство обаче върхът в първите следвоенни години попада в инерционния момент на 30-те и 40-те г. И все пак това, което анализът на Клисурска красноречиво припомня чрез цифри, чрез предложената периодизация, както и чрез значението, което се отдава на граничните моменти в него, са международните маркери на дипломацията след Втората световна

⁶⁷ Klissurska 1991: 41.

война. По този начин липсата на преводни заглавия на американска литература през 1952 г. и 1953 г., съпътстван от отсъствие на сцената на предговарянето и следговарянето, бележи установяването на режима на Студената война. Последвалото нарастване в броя и разнообразието на заглавия, което според Клисурска достига до 4 720 000 копия за периода 1945 – 1976 г., е поставено в контекста на „ленинския принцип за мирно съвместно съществуване на страни с различни социално-икономически системи“, което налага и довежда до осъзнаването, че „колкото по-дълбоки и големи [са] културните контакти между нациите, толкова по-дълбоко е взимното разбирателство помежду им, и са по-големи шансовете за осигуряването на нашето колективно оцеляване“⁶⁸. И с подобни термини се говори за следващото десетилетие:

[През] втория десетгодишен период, [който] съвпада с едно по-стриктно придържане към ленинските принципи да се отдели политиката на едно правителство от демократичната култура на една нация, броят нараства повече от четири пъти и достига 17 700 000.⁶⁹

Предвид тази най-обща картина, динамиката на нарастване на броя на алогографски паратекстове кореспондира с оповестената динамика на разнообразието от автори и текстове в кумулативния тиражен поток на „текстове-като-книги“ на американска литература на български. Това, което е по-важно обаче с оглед на фокуса тук, е *зададеният хоризонт на разпространение* на предговорите/послесловите към американска литература в превод, който далеч надхвърля и с единичните си случаи, и с натрупване другите видове „информирани коментари“⁷⁰. При отчитането на времевите параметри това, което придобива особено маркирана позиция – независимо дали се следва периодизацията, предложена от Клисурска, или декадният принцип по-горе, е десетилетието на 80-те. Тук продуктивно бихме могли да започнем с въпроса *с какви термини бихме позиционирали значението на 80-те години за дискурса на пред/следговарянето* както количествено, така и качествено? Или с други думи, в хронологичната динамика на предговарянето кое определя и какво означава „върхът на разцвета“ на преговора/послеслова към американска литература през десетилетието? И още, с лека модификация, *как това се съотнася към качествено изменение между практиката да се предговаря и практиката да се следговаря* американска литература в превод? Същевременно, *какъв прочит сме склонни да дадем на тенденцията почти да*

⁶⁸ Klissurska 1991: 39 – 40.

⁶⁹ Klissurska 1991: 40.

⁷⁰ Например университетските учебници и христоматии, които варират в тиражи от 150 до 3 000.

няма неназован поименно и като социална функция „отговорник“ за (т.е. автор на) предговор или послеслов именно през 80-те години и как това се съотнася към властовата траектория на комунизма в социалистическия период по начина, по който за нея говори Ивайло Знеполски⁷¹?

Продуктивни въпроси от друг порядък се появяват и във връзка с линията, която следва от дискусията на Клисурска за формирането на „канона“ в читателските му измерения що се отнася до американската литература в превод, съотнесена към институционализираните академични пространства като нейни агенти. *Кои автори/произведения са мислени и критически обговаряни от пред/следговарящия дискурс като американска литература в контекста на България? (И кога, как, защо?)* От гледна точка на литературната историография освен споменатият по-горе континуум от предговори, взети заедно (и дислоцирани от конкретното им място в книжно издание), *можем ли да мислим един паратекст – предговор към сборник с разкази или поезия, като литературна историография? Какъв в такъв случай би бил статутът на,* например, предговора на Богомил Райнов към едноименния сборник „Американците за Америка“ от 1951 г., издание на БКП (обзор на американска литература към набор от американски автори и кратки текстове в проза от различни исторически периоди с опит за очертаване на връзка между тях) в съпоставка с „официално“ първата местна историография на американска литература от Виктор Шаренков на английски през 1953 г. и на български през 1961 година? И как те на свой ред се съотнасят към институционализираното литературно историографиране в САЩ? Отговор на тези въпроси дава **Петта глава**.

Тъй като казаното по-горе вече върви в посока на „местните авторитети“, критически ангажирани с американска литература в този контекст, би било полезно да отчетем „гласовете“ на този дискурс. Броят на поименно назовани автори на алогографски предговори/послеслови е 166 и сред тях преобладават местни, т.е. български „авторитети“. Има общо 53 текста без оповестено авторство, но такива почти отсъстват от особено маркираното десетилетие на 80-те. Кои са авторите на тези алогографски предговори/послеслови в професионалните и социалните роли, които

⁷¹ Знеполски, Ивайло. *Българският комунизъм*. Социокултурни черти и властова траектория. С.: Сиела, 2008.

изпълняват във връзка с американската литература и във връзка с контекста? Как се съотнасят те, както и написаните от тях текстове, с различни пространства на институционализираната американистика? Университетските англицисти и/или американисти участват в този дискурс като автори на предговори и послеслови все повече – колкото повече се консолидира институционалното пространство в тази област. И все пак те са малцинство в един далеч по-разнообразен спектър от едновременно устойчиви и динамични авторитети, от по друг начин институционализирани пространства, с други професионални „специализми“, които често изпълняват няколко роли едновременно в определен исторически момент или в различни такива. Упражнението по „осчетоводяване“ на този аспект дава количествените измерения на най-често и най-много говорилите (като се има предвид и зададеният хоризонт на разпространение, споменат по-горе) за американска литература в междинното пространство между читател и текст на американски автор в превод. В такъв случай *какъв статут сме склонни да придадем на двама „местни авторитети“, доминиращи дискурса на пред/следговарянето в България (през социализма)?* Най-продуктивните наши авторитети, които участват в оформянето на пред/следговарящия дискурс за българските читатели и рамкират определени произведения от американски автори са Кръстан Дянков с 38 текста и Дмитри Иванов с 19 текста⁷². Помежду си те са написали стотици страници в обхвата на планираното разпространение, обсъждайки определени американски автори и техните произведения, контекстуализирайки ги в социални, исторически, литературни, културни и прочее процеси/явления, адресирайки зададен хоризонт на „обикновения читател“ в контекста на социалистическа България в плановото държавно книгопечатане. И тук качествените конотации от въпроса, поставен по-горе, биха могли да бъдат обогатени от съображения за измеренията на тези авторитети на редица нива, така, както техните текстове (значителен брой предговори/послеслови към книги) биха могли да бъдат погледнати в съвкупност като авторски труд в „областта на американистиката“⁷³.

Въпросът за авторитетите е силно обвързан с идеологическите измерения, присъщи на предговарянето, и следващата глава има за цел да предложи термини, чрез които да се мисли за тях. Структурно обаче в нея подхождам по „заобиколен път“ като първо обговорям типологично най-дългия (времево и материално) предговарящ

⁷² Следващите по честотност автори обикновено имат между пет и осем текста.

⁷³ Въпреки че се спирам само на двата най-маркирани случая, подобни размисли важат и за всеки местен автор на алогографски предговори/послеслови.

дискурс към американски автор в превод на български език, прилагайки типологията на Женет. Чрез симптоматично четене на множеството текстове извеждам редица съображения, които са свързани с измеренията на „идеологическото“.

ТРЕТА ГЛАВА

Функции на предговорите към американска литература в превод на български език 1948-1998 – между предговорите/послесловите към „Чичо Томовата колиба“ в България

За да види „втвърдения“ от зададената времева рамка 1948 – 1998 г. период, който същевременно изглежда „втвърден“ заради политико-икономическите си измерения на национализирани средства за производство, централизирана система на управление, включително в сферата на културата, авторитарния режим на комунистическата партия и т.н., тази глава възприема по-дълга темпорална перспектива от рамката, която управлява този труд. Тъй като идеята тук е да се предложи типологизация на предговарящия дискурс към преводна литература в България по Женет, логично избирам най-дългия, както и най-многобройния като примери на конкретни текстове за този контекст, а именно предговорите/послесловите към *Чичо томовата колиба* на Хариет Бийчър Стоу. В пълния текст на дисертационния труд тази глава е разработена в четири части: (1) **фактологическите параметри на случая с *Чичо Томовата колиба***; (2) **типологичните параметри на казуса**; (3) **анализ на функциите на предговорите/послесловите към книжното издание** и (4) **заключителни размисли за „идеологическата функция“ на предговорите/послесловите.**

В периода между 1858 и 1998 г. съществуват и се разпространяват над 35 отделни издания на книгата. Тъй като това е първият пример за американска литература в превод на български език с наличен предговор (с „Алманаха на бедния Ричард“ на Франклин случаят не е такъв), този текст на Стоу е продуктивен и „естествен“ терен за контекстуализирано изследване, което е и правено в някои случаи, за целите на изследвания на превода (теория, история и практика) и рецепцията. Коментари на отделни аспекти могат да се видят в Аретов (1990), Трендафилов (1996), Гринберг (2001) и в по-скоро време Пилева (2010) и Зарев (2010). Макар и да вербуват отделни предговори за целите на аргументи, свързани с рецепцията на определени преводни

издания на книгата, тези изследвания не се фокусират върху цялостния предговорящ дискурс, нито пък го правят с идеята за типологизирането му.

Текстът присъства в различни преводни издания – както цялостни, така и съкратени и адаптирани (например адаптираното за деца издание на Хенриета Маршал от 1901 г. циркулира в България от 20-те години), превеждан е от различни езици (руски, английски или френски) с консултиране на адаптирани издания на руски, френски, шведски и т.н., както например подсказва предговорът към изданието до 1911 г. Различните издания са придружени от около 20 предговора (или послеслова), като 10 от тях са явно и качествено различни на ниво съдържание, а останалите са препечатки с малки вариации. „Обикновените“ препечатани вариации са от порядъка на промяна на странирането, промяна в шрифта или осъвременени норми на правопис и граматика⁷⁴. Анализът ми не гледа на тях като на различни текстове, но лекото съкращаване на предговора от 1942 г., което редактира съществено края на предговора от 1911 г., ми дава основания да считам тези два текста за различни заради значимото изместване на фокуса към светска риторика, когато се артикулира общественото значение на всеки един от двата паратекста към съответния „съвременен“ момент. Формално погледнато, става дума за текстове с жанров надслов (1897, 1898, 1917) или такива, които носят името на авторката (1898, 1911), както и „за автора“ (всички преиздания на Филипков от 1954 г. нататък), „за книгата“ (1924, 1936, 1939, 1947), или смесени типове (от 1985 г. нататък). Те са различни по дължина – предговорът от 1911 г. е над 20 страници, а някои се свеждат до една страница. До 1947 г. те са предпоставени текстове, а след това четири различни текста в над 12 преиздания са следпоставени. Само два от тях обаче използват съдържателно своята следпоставеност като послеслови. С други думи, материалът за типологизиращи намерения е богат и предлага много вариации, които са описани и категоризирани в подробности, които няма да препредавам тук. Двата текста, които попадат в изследвания период, са послесловът на Владимир Филипков (от 1954 до 1979 г.) и на Анна Каменова (1985, 1989). Те подлежат на подробен анализ с оглед на представителната и препоръчителната функция на жанра, както и на тяхната зависимост един от друг и във връзка с други текстове (на предговори /послеслови, литературна история, академични статии и др.) на фона на „по-старите“ текстове, които предхождат периода на държавен национален социализъм. Типологията предлага

⁷⁴ Те най-често са свързани със следните реформи, въведени на държавно ниво след Освобождението: тази на Иванчев (1899-1921); на Омарчевски (1921-1923); „завръщането“ с модификации към правописа на Иванчев/Дринов; и накрая реформата от 27.02.1945, ратифицирана от Съвета на министрите на ОФ.

описание по параметрите време, случай, алографски автор/авторитет, получател или заложен читателски хоризонт и т.н. Анализът на функциите коментира „измеренията на авторитетността“ в конкретния случай, след което обсъжда „случая Каменова“ като пример за това как тя *в качеството си на авторитет и нейният послеслов се превръщат в значими и значещи средства за рамкиране на текста на книгата с надделявящи контекстуални съображения*. В съпоставката между двата текста от социалистическия период (на Филипков и на Каменова) се проследяват проявите на кохерентното и на „напуканото“ или некохерентно „съзнание“, което личи в съответните текстове, особено с оглед на религиозност или на политически класов аргумент за еманципация. Текстовите наблюдения недвусмислено разкриват, че и двамата предговарящи, макар и в различна степен, са се опирали на местни академични текстове, като например *History of American literature* на Шаренков. Анализът на функциите проследява модификациите на определени детайли през текстове и години, които са свързани с *прозирането на контекста* (България), *картографирането му в различни периоди като част от по-големи пространства* (света, Съветския блок, Европа и прочее), *(съ)участието му в пазарната логика на книгоиздаването, въобразяването* (чрез книгата) и *изразяването на споделени нагласи и ценности* през времеви и пространствени отстояния. В частта, посветена на препоръчителната функция, става ясно, че *презумпцията за текста на Стоу като текст за/на социална интервенция, който трябва да бъде четен и представен като такъв, който е обвързан с научаването на социален урок и овластява към социални действия, доминира през периоди и предхожда този, който представлява интерес в настоящото изследване*. Също така *в комбинацията с императива на жанра и на фона на историческия континуум на предговарящия дискурс към текста на Стоу се разгръща стабилен императив да се артикулира „релевантността за настоящето“ с такива термини*.

Поредицата от „продуктивни въпроси“, повдигнати по-горе, има връзка и с по-конкретно зададеното питане – *как мислим „идеологическата функция“ на предговора или послеслова в рамките на периода на социализма? Къде и как се проявява тя?* Една проста илюстрация би могла да послужи за усложняване на този процес⁷⁵. През 1954 г. излиза нов превод на *Чичо Томовата колиба* (направен от Анна Каменова) придружен

⁷⁵ Случаят е коментиран по-подробно в Katsarska, Milena. “Functions of Prefaces to Bulgarian Translations of American Literature 1948–1998. The Case of *Uncle Tom’s Cabin*.” *Peregrinations of the Text: Reading, Translation, Rewriting*. Essays in Honour of Alexander Shurbanov. Eds. Evgenia Pancheva, Christo Stamenov, Maria Pipeva and Georgi Niagolov. Sofia: Sofia University Press, 2013, 343-55.

от първи „социалистически“ послеслов (написан от Владимир Филипов) след национализацията от 1948 г. В него Хариет Бийчър Стоу е описана като „дъщеря на беден пастор“⁷⁶. Женет⁷⁷, който не се занимава експлицитно с идеология, отграничава най-общо две функции в алогографския предговор – представителна и препоръчителна. Едно от проявленията на представителната функция в конвенцията на жанра са биографичните данни за конкретния автор като производна на автор-доминантната парадигма от една страна, наред с други съображения (като съотнасяне на житейски и творчески път, например). Не е изненада в такъв случай, че биографични данни за Стоу неизменно присъстват в текстовете, предговарящи многократно преиздаваната *Чучо Томова колиба*. Предвид времето на появата ѝ като автор, не е изненадващо също, че в при биографичното ѝ презентирание стабилно се проявява тенденцията на представянето ѝ най-често и на първо място като производно на мъжете в живота ѝ – баща и съпруг (също така и американски президент – Линкълн, понякога и братята ѝ) или първоначалното ѝ легитимиране чрез тях⁷⁸. Човек понякога се пита дали Стоу се е родила без участието на майка. Сериозно погледнато обаче, подобен нюанс в биографичното представяне предполага патриархална парадигма, която безпроблемно присъства и преминава през явно различни политико-икономически разположения, колкото продукт на общуването между текстовете, толкова и предпоставено от историческия момент на появата на Стоу като автор през 19. век и легитимирането на нейната позиция като автор на популярен (меко казано) роман в система, която не само привилегирова определена идентичностна характеристика, но и я употребява, за да устои на атаки срещу автор или текст от по-общ идеологически характер. Тук става дума не само за отстояването на позицията на аболиционизма срещу робовладелската политическа позиция, но и за идеологически нагласи от порядъка на популярен жанр (роман) срещу „висока литература“, „реализъм“ и „достоверност“ срещу „сантименталност“ или „фикция“ и т.н. Тези нюанси са коментирани подробно в текста на дисертацията. С оглед на целта тук, а именно да се открие зададеният времеви хоризонт на изследването (1948 – 1998) на фона на по-дългосрочната перспектива, ще наблегна на друг аспект. Важно е, че до момента на появата на нов превод на романа,

⁷⁶ Редакторът [Владимир Филипов]. „За Хариет Бийчър Стоу“. В: Стоу, Хариет Бийчър. *Чучо Томовата колиба*. С.: Народна младеж, [1954] 1956, 392 – 396.

⁷⁷ Genette, Gérard. *Seuils*. Paris: Seuil, 1987. [English translation, *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. transl. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press, 1997].

⁷⁸ Относно „липсата“ на „чисто“ денотативна функция, виж Ducrot, Oswald. *Slovene Lectures*, 1991. <<http://old.btk.pt.e.hu/tanszekek/francia/mater/ducrot.pdf>>. 28.02.2015.

съпътстван с нов предговор, към 1954 г. имаме не само установената конвенция на жанра по принцип, но и наложил се императив именно на това измерение на биографичното представяне, което има конкретни натрупвания (предишни паратекстове от този вид в контекста на книгоиздаването в България) в конкретния случай, за който става дума. Освен това имаме основания да смятаме дискурса на предговарянето за „само-рефериращ се” (препращащ към и допитващ се до самия себе си), т.е. „новите предговори са чели стари предговори”.

Погледнат през подобна перспектива „бедният пастор” на Филипков от 1954 г. е част от установена представителна линия в пред/следговарящия дискурс около *Чичо Томовата колиба* на български. Той идва след: дъщеря на „прочут свещеник-проповедник” (1897), на „евангелически свещеник” (1898), на „калвинистки пастор, добър проповедник” „с малки доходи” (1911) и в преработката на същия този предговор, отпечатана през 1942 г. („пастор”, „доходите му били малки”) и след липсата на каквато и да било препратка към този факт в послеслова, публикуван през 1947 г., в един граничен момент на идеологическа тревога. С други думи, послесловът на Филипков – подчинен както на типологична конвенция, така и на практика – не оспорва една патриархално подплатена позиция и утилизира вече съществуващ „троп” (за бедност), който пасва и на момента, в който пише предговора, така, както е пасвал между 1911 г. и 40-те години и като християнска добродетел, и като повод за „лява” идентификация. В публикувания за първи път през 1985 г. послеслов на Каменова, който явно не е писан тогава, няма препратка към баща и съпруг, има към „семејство” и мимоходом към братя в началото, но в препоръчителната част четем: „въпреки че Хариет Бийчър Стоу е отрасла в религиозна среда – баща ѝ е бил пастор, а съпругът ѝ професор по богословие – тя се е придържала към достоверността на събитията”⁷⁹. С други думи, към края на текста е извършена една оневинителна маневра в критическото обговаряне на сцената с проповедта в романа в посока на „достоверност”⁸⁰ със „същите” тези биографични проявления на представянето. По подобен начин по-ранният текст на Филипков предлага критическа интерпретация на това, което би могло да се възприеме като слабост на авторката и на текста ѝ (в характеризирането на героите на романа). Тук, наред с намесата на контекста в лицето на доминираща

⁷⁹ Каменова, Анна. „За книгата и нейния автор”. В: Стоу, Хариет Бийчър. *Чичо Томовата колиба*. С.: Отечество, 1985 [1989], 306 – 309.

⁸⁰ „Достоверността” от своя страна е част от установената конвенция на авторските предговори на самата Стоу в първите пет издания. Виж Diller, Christopher G. “The Prefaces to *Uncle Tom's Cabin*.” *The New England Quarterly*, Vol. 77, No. 4, December 2004, 619 – 645.

идеология, се долавя натискът или напрежението да се упражни авторитетът на пишещия предговор чрез интерпретация, която да защити както читател и книга, така и в крайна сметка автор дори от фактите на биографията. В конкретния случай, за който става дума, идеологическите проявления на контекста (в тесния смисъл на политическия контекст в онзи определен момент) имат и друго, извън-текстово проявление, а именно в самото подаване на текста на Каменова като послеслов към изданието през 1985 г., съвпадащо с юбилейното ѝ посмъртно преиздаване като местен автор, след периода на реабилитация както на самата авторка (и като авторитет), така и на движението „Родно изкуство“ в идеологическата парадигма на честването на държавата, нацията, националното културно наследство и т.н.. В този смисъл Каменова като авторитет е толкова важна за контекста, че неговата рамка пренебрегва редица „архаизми“ и неточности⁸¹ в текста на авторката. Макар и схематично и кратко представен тук, минимализираният случай на тази илюстрация вече предполага една по-комплексна мрежа на релации в разполагането на плуралността на идеологическите измерения по осите на триизмерността, за които говори Жижек в предговора към „Картографиране на идеологията“⁸². В заключителната си част тази глава предлага разгърнат аргумент за това как и защо паратекстуалната теория и отделни изследвания (Mitterand 1975; Zepetenek 1993 и др.) не предлагат „идеологическа функция“ на жанра или предлагат тесен прочит на такива (Watts 1998), докато дори и тясното прилагане на типологията на Женет (който също не отделя такава функция) води до „идеологически прочит“ на този натоварен с идеологически съображения от различен порядък терен. Неспособността да се отдели „идеологическа функция“ се крие в нейната повсеместност и преминаване през дескриптивните/представителните и препоръчителните нива на жанра, което обаче не предполага отсъствието ѝ, а по-сгъстеното, плътно или трудно проницаемо присъствие. И ако перифразираме Жижек (1994: 15), „просто“ е необходимо да държим под око „трите континента“ на идеологическите явления, а именно: (а) идеологията като експлицитна доктрина и артикулирани убеждения за природата на човека, обществото и света; (б) идеологията в материалното ѝ съществуване (институции, ритуали и практики, които ѝ дават телесност) и (в) почти неуловимата и изплъзваща се мрежа от имплицитни, квази-

⁸¹ Наричането на президента на САЩ „председател“, например, както и най-малкото „остарелият“ аргумент за расова еманципация, който не съответства на термините на американистиката в онзи момент нито в България, нито в САЩ.

⁸² Zizek, Slavoj, ed. *Mapping Ideology*. London & New York: Verso, 1994.

“спонтанни“ презумпции и нагласи, които формират нередущуируеия момент на възпроизвеждането на „неидеологически“ (икономически, юридически, политически, сексуални и т.н.) практики. Всички те могат да бъдат разпознати в „тялото на предговорите/послесловите“ или в отделен казус на префаториален дискурс, създаден около едно литературно произведение, както аз правя в главата, анализираща текстовете, съпътстващи текста на *Чичо Томовата колиба* в България.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Раса и значение – между кориците на книга

Предвид заявената значимост на възела „раса“ както за полето на американистиката в по-общ план (в САЩ, Европа и България), така и за частния случай на присъствието на **обговарянето на проблема за/на „расата“** именно в книжните издания, представящи чернокожи американски автори в превод на български език, тази глава прави дълбочинен прочит на „расовия дискурс“ в алогографските паратекстове, публикувани у нас през изследвания период. Тя е логично продължение на предишната, която, занимавайки се с *Чичо Томовата колиба* на български, осъзнава дългосрочното, втвърденото и в голяма степен просмукващо се влияние на пред/следговарящия дискурс към нея, свързан с образа на „добрия негр“ („чичо Том“) и „положението на негрите“ в САЩ върху мисленето за „негр“ и „раса“ в по-общ план. Тематиката, обсъдена в тази глава, е важна и заради своето място в дебата за „моралното превъзходство“ между двата икономически, политически и социални строя по време на Студената война. Ако единият лагер капитализира върху „религиозната свобода“, „освободеността от расови предразсъдъци“ е ответният пример за висок социален/колективен морал от другата страна.

Първата стъпка в анализа тук е да се проблематизира концепцията „раса“ с оглед на вездесъщото битуване на „чичо-томовия-дискурс“, като е обяснено какво се има предвид с този етикет в напрежението между „евангелизиращата хуманна християнска традиция“ и класовия политически рационален аргумент за расова еманципация. Тъй като текстът на дисертацията работи в сложното поле на езиков и културен превод, боравейки с български контекст, но комуникирайки на английски език, първата част, озаглавена **„Раса“: „Чичо-томов“ дискурс и едно лингвистично отклонение**, проследява денотациите и конотациите на „негр“ и „раса“ в предговарящия дискурс на предния случай, както и етимологичните пътеки на „негр“ и „раса“ в българския език

от Геровия речник до ден днешен. Тя накратко обговаря идентичностните назовавания в тази връзка и установява, че както съществуването на понятието „негър“ в българския език е дълготрайно обвързано с въпросния текст на Стоу, така и употребите на „негър“ са дълготрайно исторически обвързани с контекста на САЩ, дори в елементарното ниво на илюстрирането на речникови единици от 19. век насам.

Логиката на следващите две части в тази глава, озаглавени съответно **„Лангстън Хюз, роден в СССР“** и **„Антологизиране на чернокожа американска поезия“**, следва движение от „простото“, частното и конкретното към сложното, контекстуално нюансираното, споделеното и обобщаващото в различни дискурсивни нива на „говоренето за раса“. Тръгвайки от частните случаи на текстовите проявления, подложени на „близко четене“, на предговорите на Леда Милева към първия сборник с поезия на Лангстън Хюз „Певецът на черна Америка“ към *И аз съм Америка* (1962: 5 – 10) и на Николай Попов „Аз също възпявам Америка“ към *Американски негърски поети* (1975: 15 – 25), анализът прививда структурните отгласи и зависимости, на които тези текстове разчитат и с които влизат в диалог. От една страна, те могат да бъдат „вътрешно присъщи“, съотнесени към отделни биографични траектории или дискусии в полето на литературната наука, от друга, те се обуславят от читателския опит и нагласи на българската аудитория, от общо политическите промени на дискурсите за „расата“ в контекста на САЩ (през Харлемския ренесанс, през 30-те, през 50-те и 60-те г. на 20. век), както и от техните отражения или „оглеждания“ в променящите се позиции на международното комунистическо движение с оглед на дискурса за самоопределянето или сепаратизма, чернокожия национализъм и пр. Понякога зад тези текстови проявления се крие и собственото културно припознаване на „племенно обусловена култура/литература“ в тропите на българския национализъм. С други думи, прочитът тегли нишките на тези „прививдания“ във все по-разширяващи се кръгове през времеви отстояния, така, както те прозират в съответните моменти на публикуването им през 60-те и 70-те г. Тук конкретните емпирични податки за „заимстване“ с вариации от контекста на СССР стават повод за ретроспективно реконструиране на основните завои в съветската политика с оглед на расовия дискурс в САЩ. Така четвъртата част **„Рамки и контексти / дискурси и отклонения“** прави преглед на етапите в промените на парадигмата на политическите и културните нагласи и директивите за адресиране на „расовия въпрос“ в САЩ от гледна точка на СССР чрез прочита в съпоставка на текстове, историзиращи превода на руски език на американска чернокожа литература, публикувани в американски периодични и книжни издания.

Единият е написан от съветския учен Борис Гиленсон (1975) за списание *Negro Forum*, другите два – от Maurice Friedberg (1976, 1977). Тази глава отчита „водещата роля“ на СССР за контекста в България, който „навакхва“ в полето на запознаване на българския читател с представители на чернокожата американска литература, но също така очертава различията и опита, който българският контекст черпи от европейски такива, не на последно място от британския книгоиздателски контекст от края на 60-те в лицето на Paul Breman и Rosey E. Pool. Анализът тук засяга и ключово рамкиращите моменти на присъединяването на двата контекста (българския и съветския) към Международната конвенция по авторско право, както и директивите на държавно ниво, свързани с „правилното“ рамкиране на западната преводна литература (в случая американска) чрез обговарящи „информативни“ (пара)текстове в контекста на Съветския съюз. Заключителните параграфи в главата „връщат“ дискусията в полето на българския контекст и поставят въпроса за „впечатлението за достатъчност“, т.е. „стига раса и класа“, което битува в средите на местните американисти в момента на промяната на режима към либерална демокрация.

ПЕТА ГЛАВА

Въпроси на литературната историография – между паратекстовете

В панорамния си поглед върху предговорите/послесловите *en masse*, който на места съпътства „близкото четене“ или се отблъсква от него, предходните глави често засягат въпроса за това как един префаториален текст се контекстуализира в институционални измерения. С други думи, детайлните анализи на отделни текстове често дърпат нишки в посока на академични, политически, социални и икономически съображения, които често придобиват очертанията и „тежестта“ на институции или се проявяват като такива. От друга страна, остава открит въпросът дали и как един определен паратекст (предговор към сборник с американска поезия или проза) е свързан с литературната история. В каква степен тогава литературната история, изявена чрез такъв текст, разчита на теоретичните рамки, които управляват дискусията в пресечната точка между история и литература като цяло и що се отнася до американската литературна история в частност? И в тази връзка, какви обусловености и взаимосвързаности можем да видим между такъв паратекст (предговор към сборник) и местните литературни истории, публикувани в институционалния академичен контекст?

Тази глава е посветена на гореописаните проблеми и избира отново да подходи от частното към общото, но инструментализирайки качествено различен подход. Тук избирам метода на „сгъстеното/плътното описание“, концептуализирано от Гиърц за културната антропология като инскрибиране на контекст, и го прилагам като призма за анализ към първото местно усилие за антологизиране на американска проза в превод на български, а именно сборникът *Американците за Америка* (1951), издание на БКП, съпътстван от едноименния предговор на Богомил Райнов. При този подход паратекстът на авторитета Райнов е само един от аспектите на анализа, който обхваща (най-вече) съдържателната селекция на книгата, както и визуалното ѝ кодиране чрез корицата, изобразяваща американския флаг с „черепи и кости“ вместо звезди в синьото каре, флаг, който е поместен на солидно черен фон и изпълнен в „плакатна естетика“. Тъй като както сборникът, така и текстът на Райнов предхождат местни опити за публикуване на история на американската литература с директен адрес „масова читателска аудитория“, част от изследователските усилия са в картографиране на съдържанието в (а) проследяване на производните локации на съдържателните единици („текстове-оригинали“ с места и дати на публикуване); (б) търсене на аналог/аналози в сферата на книгоиздаването в Съветския съюз или в САЩ; (в) реконструиране на вътрешната логика, която управлява селекцията на портфолиото от американска проза и (г) изборите, направени за „автентичното“ начало и литературно-историографска кохерентност на американската литература като литература на социално ангажиран демократически реализъм. В процеса на анализ са обговорени презумпциите за „новост“ и „традиция“, „близост“ и „дистанция“, „липса“ на познание или комуникация с контекста на САЩ, като търсенето на аналог орелефява съществуващи мрежи, осигуряващи пътуването на текстове и информираността през втвърдяващите се граници в началото на Студената война. Анализът установява, че политическата „експедитивност“ на граничния момент на идеологическа/режимна промяна е придружен от „подплатеност“ в традицията на „филологическото съзнание“ за представяне на автентичност и цялостна кохерентност и единност на американската литература с оглед на водещи „собствено филологически“ принципи за конструиране на знание с избраните автентично американски гласове на авторите на текстове, с позоваването на автентично американски литературни историографи от дебата за това „що е национална литература“ в САЩ (кои са вътрешно присъщите ѝ оразличаващи черти), както и в крайна сметка с визуалното „пакетиране“ на продукта чрез препратка към „есето“ на Марк Твен, познато в този контекст чрез публикуването на *Човекът*,

който живее в тъмнина от 1950 г. (оригинал на английски от 1901 г.). Иначе казано, логиката на начинанието като „новост“ капитализира върху употребими аспекти на „традицията“.

Втората част на тази глава **„Провалилото се присъствие на академичната литературна история: от приятели към врагове“** търси измеренията на опитите за литературно историографиране на американска литература в две посоки. От една страна, в следходното (от 1953 г.) местно специализирано издание на английски език в ограничен тираж⁸³ на Виктор Шаренков *American literature* за целите на академичната американистика и, от друга, в предходния опит на контекста на СССР за произвеждане на „Съветска история на американската литература“, чийто първи том излиза през 1947 г. и бива „заклеймен“ като „ненаучен“ и „несъветски“, водейки до „прочистване“ в редиците на „западняците“ в Съветската академия на науките⁸⁴. Анализът на местния български опит за американска литературна история върви по линията на екстериорните препратки или позоваванията, видни в текста на Шаренков, както към академичния контекст на САЩ, така и към този на Съветския съюз, включително към „провалилата се“ и „свалена от употреба“ съветска история на американската литература. Логиката на идеологическата експедитивност в този лиминален момент привилегирова друг жанр и дискурс на литературно историографиране, а именно този на политическата и пропагандна публицистика, на публичната „образователна“ лекция за сметка на академичната научна дистанция и нюансирано теоретично концептуализиране.

В третата си част главата обръща внимание на друг значим момент от периода, а именно дългото десетилетие на 60-те, чрез по-конвенционалния анализ на послеслова на Жана Молхова към *Съвременни американски разкази* от 1969 г., който регистрира настъпилите промени в разбирането за американска литература (жанрово, литературно политически и т.н.) както у нас, така и в САЩ. Същевременно анализът позволява да се видят трансформациите, настъпили в периода на десталинизацията, чрез позоваване на други производни локации за избиране на оригинали като гаранتي за литературно качество, а именно в полето на наградите „Пулицър“, от страниците на списания като „Ню Йоркър“ и др. за сметка на предходните *New Masses, Masses & Mainstream, Daily Worker* и т.н. Обръщайки внимание на идентичностните политики, заложиени в

⁸³ 150 броя на фона на декларираните 5 000 екземпляра тираж на *Американците за Америка*.

⁸⁴ Виж подробно Панов и Панова (2016, 2017).

изданието, както и на графологични опити да се променят изписванията на имената на американски автори на български език в края на 60-те години, се регистрират и характеристиките на социално-културна/литературна промяна, както и на поколенчески „сблъсък“, характеризиращи „революционното“ десетилетие преди настъпването на новата „отгоре-надолу“ стандартизация на следващите години.

Последната част в Пета глава се насочва към друг граничен момент, който бележи края на изследвания период. Тук анализирам промените, които един автор на алогографски предговор прави на собствения си текст, съпътстващ най-обемното и широкообхватно издание на *Американски поети* в превод на български език, за да го направи „приемлив“ за друг исторически момент. Става дума за предговора на Леда Милева „От „Стръкчета трева“ до „Къде е Виетнам?“ (1970: 5 – 14), издание на „Народна култура“, който е прерамкиран като „От „Стръкчета трева“ до зората на XXI век“ през 2008 г.⁸⁵, за да бъде публикуван в изданието на ИК „Захарий Стоянов“ през 2010 г. Промените (перифрази, добавки, „изтривания“) са прочетени с оглед на трансформациите, които са настъпили (или не) в отстояние от 40 години в този контекст, който междувременно търпи политическа и икономическа промяна.

ШЕСТА ГЛАВА

„Не-американските“ дейности на Виктор Шаренков – между биография и история

В известен смисъл тази глава борави с идеята за „значещите начала“ при конструирането на историзиращ дисциплинарен наратив, защото отправната ѝ точка е минималистичното присъствие на фигурата на Виктор Шаренков и съответно на текстовете му при съществуващите опити да се създаде наратив на англицистиката (американистиката) в България⁸⁶. Изследователският въпрос, който възниква, е дали системно „мимоходното“ упоменаване на този местен учен се дължи на маргинално възприеманата позиция на американистиката в лоното на филологическата англицистика, на „пренебрежимите“ качества на неговия принос към местната американистика, на липсата на знания или „забравянето“ поради една или друга

⁸⁵ Както оповестява изданието.

⁸⁶ Например в текстове като цитирания по-горе исторически преглед на Наталия Клисурска или историческото есе за развитието на англицистиката в България, написано от Александър Шурбанов и Христо Стаменов (Виж Engler and Naas 2000: 267 – 292).

причина. В по-голямата си част тази глава представлява биографично историческо описание на възможното и документирано знание за тази личност, която прекарва значителна част от съзнателния си живот в САЩ – от студентските му години в Колумбийския университет, през заниманията му с хетеродоксия (богомилство) и основаването на първите курсове по български език и литература в Славистичното разширение (Slavic Extension) на Калъмбия под лидерството на Кларънс Манинг, през кариерата му на преводач на българска литература на английски език и участие в проекти на Обществената библиотека в Ню Йорк (New York Public Library) до активното му участие в структурите на Комунистическата партия на САЩ, както и нейни сродни организации като American Slav Congress, наред с други. Иначе казано, тази глава предлага преглед на житейския път на една личност в контекста на САЩ до момента на „идеологическото втвърдяване“ и началните действия на Комисията по „не-американска“ дейност след края на Втората световна война и появата на същата тази личност в контекста на българската американистика като доцент, четящ курс по история на американската литература от 1949 г. Макар и точните обстоятелства на „завръщането“ му в родината на 56-годишна възраст да остават все още в сферата на спекулативното, фактите на личностното му обвързване с културата и политиката на превода (включително и на дисциплинарност) през граници представя американистиката в местен контекст като обусловен продукт на смяната на режима и на началото на Студената война. Връзката на тази глава с предходните е във възприемането на по-широк прочит на „парапозицията“, така, както тя би могла да се съотнесе към биографичното и историческото. Индивидуалната мобилност на Шаренков – емиграция в САЩ през 20-те години и последващата, по всяка вероятност, принудителна миграция обратно в България в края на 40-те – е материален пърформънс на преминаването през граници, било то геополитически и/или дисциплинарни. В момента на (временно) установяване и (спектър от) дейности, обаче, това индивидуално присъствие обитава „вестибюлното“ пространство, което се помещава там, където се срещат екстериорността и интериорността, превръщайки се в „екран“, чрез който се операционализират, оспорват, размиват, а вероятно и обединяват разделенията. Тук се открива възможността да се мисли за Шаренков чрез неговите дейности и текстове като за „предговор“ към „Славистиката в САЩ“ в началото на 20. век, така, както той (и неговата работа) са „предговор“ към „текста на литературоведската американистика в България“ след края на Втората световна война, в средата на миналия век, „със статут на равнопоставеност и все пак вторично,

помощно, подчинено, също като гост пред лицето на домакин, съотнесено като роб към неговия господар⁸⁷. А на още една стъпка отстояние и тъй като тази глава е разположена между „биография“ и „история“ възниква възможността първата (биографията) да се концептуализира с оглед на нейната пара-позиция към историята.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ретроспективно погледнато, настоящото изследване експлоатира по доста безмилостен начин самото естество на жанра, който е разположен на оспорвания терен и кръстопът между стасис и движение. Както споменах по-горе и предвид цялостната мотивация за разкриване и оповестяване на рамките⁸⁸, които информират изборите ни, маневрата, заложена в заглавието, предпостави „жанра“ като практика. Тази паратекстуална характеристика изначално обуслови съдържанието нататък като разгръщаш се поток, материализиран от множество текстове, замесващ редица актьори, техните хабиутализирани поведения и институционализираните им пространства. С други думи, статичната жанрова рамка беше „граматически“ трансформирана и така пре-рамкира самото съдържание. Характеристиките, върху които прерамкирането постави акцент, се свеждат до **плуралността, конкретността, множествеността и флуидността** – да изброя първите, които ми идват наум. В резултат на това изследването обговори много текстове и позволи да се чуят много гласове и същевременно показва недвусмислено какво аз като изследователка съм се въздържала да приема за даденост. Текстът на настоящето изследване например не прегърна с охота маркерите на политическата и дипломатическата история като закотвящи рамки, независимо дали става дума за хабиутално използваната 1944 г. или натоварената със суперсигнификация 1989 г. Вместо това избрах рамки, които са по-уместно свързани с полето на книгоиздаването и имат пряко отражение върху него. Също така, вместо да възприема „спуснато отгоре“ разбиране за културната политика в страната в този период като абсолютизирам решения на ЦК и „партийни завои“ (дали Априлски пленум, директивите на ЦК за културната сфера или включването на България в

⁸⁷ Miller, J. Hillis. “The Critic as Host.” *Deconstruction and Criticism*. Ed. Harold Bloom. London and Henley: Routledge and Kegan Paul, 1979, 219.

⁸⁸ Самият текст на дисертационния труд предлага по-подробна дискусия на „рамките“, вдъхновена от класическия текст на Ървинг Гофман „Рамков анализ“, с леко намигване към пърформънса, който той прави в собствения си предговор. Вж. Goffman, Erving. “Essay on the Organization of Experience”, *Frame Analysis*. Boston: Northeastern University Press, 1986, първо изд. 1974.

Конвенцията за авторско право, наред с други), избрах декадният принцип, придружен с фокус върху отделни години (което в никакъв случай не е новост). Този принцип се оказва продуктивен в обговарянето на това как тези политики се пречупват на практика и на „ниските етажи“ или „на земята“. С други думи, маякът („пътеводната светлина“) на основните завои в политиката на най-високите нива на авторитарния режим така или иначе беше забелязан, но *в процеса на изграждането на аргумента ми „отдолу нагоре“ не беше отречена или пренебрегната „способността за действие“ и „правото на избор“ на хората – онези, които са работили в културната сфера и са участвали в системата.* Още повече, че в работата си съм се старала да артикулирам едно дискурсивно разбиране за това „що е американска литература в България“ не само с оглед на академичните институции и практики. По всяка вероятност основният *материален* принос на този дисертационен труд е именно в създаването на „базата данни“ за това дискурсивно разбиране, а именно двете библиографии, които ми дадоха емпиричния материал – институционалната библиография на литературоведската американистика и тази на предговорите и послесловите към американска литература в превод на български език. Текстът като цяло се позоваваше на тях и основните му изводи са на тяхната основа, но по-важното е, че сега, след като тези библиографии са налице, те могат да бъдат използвани за други изследвания, от други изследователи. Иначе също така ми се ще да мисля, че предлагането на алтернативни маршрути, по които би могло да се стига до дисциплинарно знание, което е и мотивацията на този текст, спомага за създаването на перспектива на „изместване“ от утвърдени и вкоренени или просто неосъзнати рамки, на които се опираме по навик в професионалното си ежедневие.

ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ, ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА

(извън пълните позоваванията в бележките под черта)

- Аретов 1990:** Аретов, Н. *Преводната белетристика от първата половина на XIX в. Развитие, връзки с оригиналната книжнина, проблеми на рецепцията*. София: Университетско изд. „Св. Климент Охридски“, 1990.
- Бъргър, Лукман 1966:** Berger, Peter and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin, 1966.
- Вебер 1978:** Weber, Max. *Economy and Society*, Vol. 1, Berkeley: University of California Press, 1978 [German edition 1922].
- Гиленсон 1975:** Gilenson, Boris. Afro-American Literature in the Soviet Union. *Negro American Literature Forum*, Vol. 9, N 1, (Spring 1975), 25+28-29.
- Гиърц 1973:** Geertz, Clifford. *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*, 1973. <http://www.composingdigitalmedia.org/f15_mca/mca_reads/geertz1973.pdf> (18.11.2015).
- Графгън 1997:** Grafton, Anthony. *The Footnote: A Curious History*. Cambridge MA: Harvard University Press, 1997.
- Гринберг 1985:** Гринберг, Букица. Типажи в американския негърски роман. *Annuaire de l'universite de Sofia, Faculte des lettres*, Sofia: Nauka i izkustvo, vol. 79, book 1, 1985: 188-213.
- Гринберг 1987:** Grinberg, Boukitsa. Similarities of Structure between the Tod Clifton Episode in Ralf Ellison's *Invisible Man* and his Short Story *Flying Home*. *University of Sofia English Papers*, Vol. 3. Sofia: Sofia University Press, 1987: 193-204.
- Гринберг 2001:** Grinberg, B. *Bulgarski knizhitsi and the First Translation of Uncle Tom's Cabin*. // Madeleine Danova ed. *Essays in American Studies: Cross-cultural Perspectives*. Sofia: Polis, 2001, 33-56.
- Гупта 2015:** Gupta, Suman. *Consumable Texts in Contemporary India: Uncultured Books and Bibliographical Sociology*. Palgrave Macmillan, 2015.
- Данова 2000:** Данова, Мадлен. *Национализъм, модернизъм, идентичност. Сравнително изследване на две литературни фамилии: Джеймс и Славейкови*. София: Полис, 2000.
- Дерида 1981:** Derrida, Jacques. *Outwork, Prefacing. Dissemination*, Chicago: University of Chicago Press, 1981 (френски оригинал, 1972).
- Дън 1994:** Dunn, K. *Pretexts of Authority: The Rhetoric of Authorship in the Renaissance Preface*, Stanford, California: Stanford University Press, 1994.
- Женет 1987 (1997):** Genette, G. *Seuils*. Paris: Seuil, 1987. [English translation, *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. transl. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press, 1997].
- Женет 1991:** Genette, G. Introduction to the Paratext. // *New Literary History*, 22:2 (1991: Spring), 261-72.
- Жижек, ред. 1994:** Zizek, Slavoj, ed. *Mapping Ideology*. London & New York: Verso, 1994.
- Знеполски 2008:** Знеполски, Ивайло. *Българският комунизъм. Социокултурни черти и властова траектория*. София: Институт за изследване на близкото минало, Сиела, 2008.
- Качру 1982:** Kachru, B. Ed. *The Other Tongue – English across Cultures*. Urbana, Ill.: University of Illinois Press, 1982.
- Клисурска 1991:** Klissurska, N. One more window to the world: American literature in Bulgaria. // Huck Gutman ed. *As Others Read Us: International Perspectives on American Literature*. 1991, 34-48.
- Милева 1962:** Милева, Леда. Певецът на черна Америка. В: Хюз, Лангстън. *И аз съм Америка*. София: Народна култура, 1962, 5-10.
- Милева 1970:** Милева, Леда. От „Стръкчета трева“ до „Къде е Виетнам?“. В: *Американски поети*. София: Народна култура, 1970, 5-14.
- Милева 2010:** Милева, Леда. От „Стръкчета трева“ до зората на XXI век. В: *Американски поети*. София: Захарий Стоянов, 2010, 5-16.
- Митеран 1975:** Mitterand, Henry. *The Prefatory Discourse*. 1975.
- Молхова 1969:** Молхова, Жана. Послесловие. В: *Съвременни американски разкази*. София: Народна култура, 1969, 693-700.

- Нанков 1991:** Нанков, Никита. Едгар Алън По в българската масова критическа литература. *Език и литература*, 46.4, 1991: 23-36.
- Нанков 1997-1998:** Нанков, Никита. Начален монумент пред прага на един нов обет: Гео Милев и Едгар По. *Литературна мисъл*. Брой 1, 1997-1998: 137-164.
- Нанков 2000:** Нанков, Никита. За квадратурата на кръга: мотивът 'Nevermore' на По и българският литературен (не)модернизъм. *Литературна мисъл*. Брой 1, 2000: 159-196.
- Николов 2000:** Nikolov, Angel. Edgar Allan Poe / Svetoslav Minkov: Style, Narrative, Subject Matter and Patterns of Symbolic Parallelism. *Plovdiv University Paisii Hilendarski, Scientific Works – Philology*. Volume 38, book 1, 2000: 597-600.
- Панов, Панова 2016:** Панов, Сергей и Олга Панова. The *History of American Literature* and the Soviet Academy of Sciences. Part I, *Literature of Two Americas*, N1, 2016: 194-242.
- Панов, Панова 2017:** Панов, Сергей и Олга Панова. The *History of American Literature* and the Soviet Academy of Sciences. Part II, *Literature of Two Americas*, N2, 2017: 252-372.
- Пилева 2010:** Пилева, М. За преводите на Чичо Томовата колиба. // *Литературен вестник*. год. 19, бр. 5 (10-16 февруари 2010), 10-11.
- Попов 1975:** Попов, Николай. Аз също възпявам Америка. В: *Американски негърски поети*. София: Народна култура, 1975, 15-25.
- Протохристова 2014:** Протохристова, Клео. *Записки от преддверието. Теория и практики на заглавието*. Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 2014.
- Райнов 1951:** Райнов, Богомил. Американците за Америка. В: *Американците за Америка*. София: БКП, 1951, 3-9.
- Сапарев 1990:** Сапарев, Огнян. Едгар По – пионер на научната фантастика. Фантастиката като литература, София: Просвета, 1990. 94-105.
- Тотойси де Зепетнек 1993:** Tötösy de Zepetnek, S. *The Social Dimensions of Fiction: On the Rhetoric and Function of Prefacing Novels in the Nineteenth-Century Canadas*. Preface by Clément Moisan. (Siegen University NIKOL series, 15). Braunschweig-Wiesbaden: Westdeutscher, Friedr. Vieweg & Sohn, 1993.
- Уийдън 2007:** Weedon, Chris. Cultural Studies. Eds. Knellwolf, Christa and Christopher Norris. *The Cambridge History of Literary Criticism*. Volume IX: 20th Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives, Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 155-164.
- Уотс 1998:** Watts, Richard Henry. *The Politics of Prefaces: Patronage, Self-promotion, and the Colonial/Metropolitan Relationship in Prefaces to Francophone Literary Texts, 1919-1962*. Dissertation. Yale University, May 1998.
- Филипов 1956:** Филипов, Владимир. За Хариет Бийчър Стоу. В: Стоу, Хариет Бийчър. *Чичо Томовата колиба*. София: Народна младеж, 1956, с. 392-396.
- Филипов 2004:** Филипов, Вл. *Проникване на английската и американската книжнина в България през Възраждането*. София: Св. Климент Охридски, 2004.
- Фрайдбърг 1976:** Friedberg, Maurice. The U.S. in the U.S.S.R.: American Literature through the Filter of Recent Soviet Publishing and Criticism. *Critical Inquiry*, Vol. 2, No. 3 (Spring, 1976), 519-583.
- Фрайдбърг 1977:** Friedberg, Maurice. *A Decade of Euphoria: Western Literature in Post-Stalinist Russia, 1954-1964*, Bloomington, London: Indiana University Press, 1977.
- Хейдън 1986:** Heyden, U. *Target Groups of the Novel – Analysis of 19th Century Prefaces to French Novels*. Heidelberg: C. Winter, 1986.
- Шале 1986:** Shale, M. M. *Metamorphosis of the Preface: A Diachronic Study of Prefaces of French Novels* (dissertation). San Diego: University of California, 1986.
- Шаренков 1953:** Sharenkov, Viktor. *American Literature*. University Publications. Sofia: Science and Art, 1953.
- Шурбанов, Стаменов 2000:** Shurbanov, Alexander and Christo Stamenov. English Studies in Bulgaria. Eds. Engler, B. and R. Haas. *The European History of English Studies: Contributions towards the History of a Discipline*, Leicester: The English Association, for ESSE, 2000. 267-92.
- Шурбанов, Трендафилов, ред. 2000:** Шурбанов, Александър и Владимир Трендафилов. *Преводна рецепция на европейска литература в България: английска литература*, София: БАН, 2000.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Материалните приноси на този труд са с оглед на съставянето на две безпрецедентни и широкообхватни библиографии (ИЛАБ и БПП) като основа и инструменти за изследване и бъдещи изследвания в области като рецепция на американска литература и култура в България, история на американистиката, лингвистично-паратекстуални изследвания, социология на литературата, както и изследвания на конкретен автор и авторитет било то в областта на американската литература или в полето на българската култура.
2. Изследването представя за пръв път малко известни факти, свързани с биографията на първия местен историк на американската литература в България, а именно Виктор Шаренков, и открива неизвестни и некоменитирани досега документи (писма) и транскрипти на изслушванията на Комисията по „не-американска“ дейност в САЩ през 1950-те.
3. Концептуално настоящият труд теоретизира за първи път у нас предговорите и послесловите към преводна литература у нас като пространства с критически потенциал за изследване на академичните пространства на американистиката (или по-общо на дисциплинарните такива) и като ресурс за мислене в посока на тяхната употребимост за тези цели като пара-литературна-история, пара-университетски-учебници, а техните автори като пара-учени в областта на американистиката, наред с други.
4. Текстът на дисертацията предлага близък прочит и анализ на малко коментирани (или изобщо некоменитирани) текстове и казуси като: цялостният предговарящ дискурс към „Чичо Томовата колиба“ на Стоу у нас, който предлага и типологизация на жанра; анализ на социалното значение на говоренето за „раса“ с оглед на контекста на САЩ в България през предговори на Николай Попов и Леда Милева, наред с други, към книжни издания на чернокожи американски писатели и поети в соц периода; гледа на предговорите към антологии с американска проза и поезия в продуктивна връзка с литературната история и историографиране (обговаряйки текста на Богомил Райнов „Американците за Америка“ в едноименния сборник от 1951, послеслова на Жана Молхова към *Съвременни американски разкази* от 1969 г., както и ревизираните предговори на Леда Милева към *Съвременна американска поезия*

от 1970 и 2010 г., наред с други); представя биографията на една личност във взаимовръзка с дисциплинарната история на американистиката в страната.

5. Текстът също така прави динамичен и исторически нюансиран прочит на динамиката на влияние и взаимосвързаност между контекста на България, контекстите на САЩ и СССР през Студената война, както и други европейски контексти, с оглед на политиките на културата през периода 1948-1998.
6. Дисертацията предлага нови термини за доразвиване на паратекстуалната теория като концептуализирането на предговора/послеслова като „идеологически плътно място“. Представя аналитичен експеримент в лицето на прилагането метода на „плътно/сгъстено описание“ на Клифърд Гиърц от антропологията към книжно издание⁸⁹. Разполага концептуално историческия континуум на институционалната литературоведска американистика у нас между „три възела“ (американска драма, „раса“ и Е. А. По), които продуктивно биха могли да обхванат осмислянето ѝ като интер- и транс-дисциплинарна област и проект, както в контекста на България, така и във връзка с други контексти. И последно, изследването предлага начин, по който една лична биография би могла да бъде мислена пара-позиционално към дисциплинарната история.

⁸⁹ За втори път, тъй като методът първо е тестван с прилагането му към друго книжно издание, а именно Смилов, Д., Л. Вайсова (съст.) *#Протестът: анализи и позиции в българската преса, лято 2013*. София: „Изток-Запад“, Фондация за хуманитарни и социални изследвания, 2013. Виж по-подробно Кацарска, Милена. „*#Протестът*: антологизиране, брандинг и институционализация на протеста“, В: *Българска етнология*, Volume XLII, N1, 2016, 104-121.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Кацарска, Милена.** Парапозиции: рефлексия върху библиографията на предговори/послеслови към американска литература в превод на български език. В: Пламен Антоу, Андрей Ташев, Иван Христов (съст.) *Америките ни 2: САЩ като метафора на модерността. Българо-американски отражения (XX-XXI в.)* С., Институт за литература БАН, 2017, 239-256. ISBN 978-619-7372-06-9.
2. **Katsarska, Milena.** The „Un-American” Activities of Viktor Sharenkov. *Plovdiv University - Bulgaria. Research Papers – Languages and Literature*, Vol. 51, book 1, part C, 2013: 144-57. ISSN 0861-0029.
3. **Katsarska, Milena.** Functions of Prefaces to Bulgarian Translations of American Literature 1948–1998. The Case of *Uncle Tom’s Cabin*. *Peregrinations of the Text: Reading, Translation, Rewriting*. Essays in Honour of Alexander Shurbanov. Eds. Evgenia Pancheva, Christo Stamenov, Maria Pipeva and Georgi Niagolov. Sofia: Sofia University Press, 2013, 343-55. ISBN 978-954-07-3500-9.
4. **Katsarska, Milena.** A Preface to Forewords and Afterwords. *Plovdiv University – Bulgaria. Scientific Works - Philology*. Vol. 48, Book 1, Part B, 2010: 374-86. ISSN 0861-0029.